

મુખ્ય પાઠ યોજના

રાજપૂત યુગ: નવા શાસકો અને રાજ્ય

બોર્ડ	ધોરણ	વિષય	અધ્યાય	ભાષા	શીખવવાનો સમય
GSSE	કક્ષા ૭	સામાજિક વિજ્ઞાન	રાજપૂત યુગ: નવા શાસકો અને રાજ્ય	ગુજરાતી	૯૭ મિનીટ



Master Lesson Plan (MLP) - Covers the entire chapter with the help of these 7 asset types



For more information on how to use the lesson plan effectively, please scroll to the guidelines at the end of this document.



MS_ઉદ્દેશો – રાજપૂત યુગ: નવા શાસકો અને રાજ્ય

શિક્ષક માટે નોંધ: આ સામગ્રી આ પ્રકરણના સંચાલન માટે પ્રસ્તાવિતયોજના દર્શાવે છે. તે “રાજપૂતયુગ: નવાશાસકો અને રાજ્યો” પ્રકરણ માટે મુખ્ય પાઠ યોજના (MLP) ના ઉદ્દેશ્યો જણાવે છે. આ સામગ્રી શિક્ષક ના સંદર્ભ માટે છે અને તેને શીખવવાની જરૂર નથી.

વિદ્યાર્થીઓ સમર્થ રહેશે કે.

- રાજાશાહી અને લોકશાહી વહીવટ વચ્ચેનો તફાવત સમજી શકશે.
- રાજપૂત યુગ તરીકે ઓળખાતા સમયગાળાની ચર્ચા કરી શકશે.
- પ્રશસ્તીઓ પરના વિગતવાર શિલાલેખોનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.
- રાજપૂત યુગ દરમિયાન ઉત્તર ભારતમાં અસ્તિત્વમાં આવેલાં રાજ્યોનું વર્ણન કરી શકશે.
- રાજપૂત યુગ વિશે તેમના જ્ઞાન નું પ્રદર્શન કરી શકશે.
- રાજપૂત યુગ દરમિયાન દક્ષિણ ભારતમાં અસ્તિત્વમાં રહેલા રાજ્યોનું વર્ણન કરી શકશે.
- વર્તમાન ભારતીય રાજ્યોને તેમના પ્રાચીન શાસકો સાથે સાંકળી શકશે.
- રાજપૂતયુગના શાસકોના વહીવટની ચર્ચા કરી શકશે.
- આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ અને વારસાના ભાગ એવા સંરક્ષણ પ્રયાસોનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.
- ભારત પર ઘણા વિદેશી આક્રમણો શા માટે થયા તેનું વિશ્લેષણ કરી શકશે.
- રાજપૂત યુગ દરમિયાનના ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતીય રાજ્યો વિશે ના તેમના જ્ઞાનનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.
- રાજપૂત યુગ દરમિયાન ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતના નવા રાજાઓ અને રાજ્યોનો ઉદય અને પતન નો સારાંશ આપી શકશે.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષય વસ્તુ	પેટા વિષય વસ્તુ
3 મિનિટ	મુખ્ય લિપિ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન વ્યવસ્થા પ્રારંભિક શાસકો નવા વંશોનો ઉદય

IQ_રાજાઓ અને રાજ્યોનો પરિચય

શિક્ષક માટે નોંધ: કૃપા કરીને વિષય પર જવાબ આપતા પહેલાં વિદ્યાર્થીઓને વિષય પર વધુ જવાબો આપવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.

1. આજકાલ આપણા દેશમાં કઈ પ્રકારની શાસન વ્યવસ્થા છે?



જવાબ: આપણે લોકશાહી પદ્ધતિમાં જીવીએ છીએ. જે લોકો દ્વારા, લોકો માટે અને લોકોનું શાસન છે.

2. રાજાશાહી અને લોકશાહી શાસન વ્યવસ્થા માં શું તફાવત છે?

જવાબ: રાજાશાહી અથવા રાજશાહી શાસનપદ્ધતિ એ રાજા દ્વારા થતું શાસન છે.

લોકશાહી એ લોકો દ્વારા થતું શાસન છે.

રાજાશાહીમાં અંતિમ નિર્ણય રાજા કરે છે. જ્યારે લોકશાહીમાં, લોકોનો અભિપ્રાય મહત્વનો ગણાય છે, જે પ્રધાનમંત્રી અથવા રાષ્ટ્રપતિ નિર્ણય લેતી વખતે ધ્યાનમાં લે છે.

3. તમે કઈ પ્રકારની શાસન વ્યવસ્થા પસંદ કરો છો – રાજાશાહી કે લોકશાહી? શા માટે?

(સૂચન:વિદ્યાર્થીઓ રાજાશાહી કે લોકશાહી – શાસનવ્યવસ્થામાંથી પોતાની પસંદગી વ્યક્ત કરી શકે છે.) પછી તેઓ દરેક શાસનપદ્ધતિના લાભ અને ગેરલાભ વિશે ચર્ચા કરી શકે છે.



રાજાઓ ક્યારેક ફૂર શાસકો બની શકે છે અથવા કડુણ ભાવથી શાસન કરી શકે છે. ચૂંટાયેલા નેતાઓ ભ્રષ્ટ બની શકે છે અને આગામી ચૂંટણી સુધી લોકો તેનો સામનો કરવા માટે લાચાર રહે છે.

4. રાજાશાહી અને લોકશાહી એકબીજાથી જુદી છે. શું તમને લાગે છે કે રાજા પોતાના શાસનમાં લોકશાહી અપનાવી શક્યા હોત? કેવી રીતે?

સૂચન: વિદ્યાર્થીઓ એ વિષય સાથે સહમત પણ થઈ શકે છે અથવા અસહમત પણ. શિક્ષક એવા સૂચનો આપી શકે જેમ કે – રાજા ચૂંટણી યોજી શકે અને લોકોને ગામના સ્તરે પોતાના નેતાઓ પસંદ કરવાની છૂટ આપી શકે. લોકોને રાજદરબારમાં મંત્રીઓ ચૂંટવાની છૂટ પણ આપી શકાઈ હોત.

Links for the images used in this asset:-



- <https://pixabay.com/de/illustrations/demokraten-amerika-abstimmung-box-3594094/>
- <https://picryl.com/media/court-in-session-from-bl-harley-2681-f-2-39c1af>
- <https://pixabay.com/de/vectors/gemeinschaft-menge-gruppe-mann-150125/>

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષય વસ્તુ	પેટા વિષય વસ્તુ
5 મિનિટ	જિજ્ઞાસા સભર પ્રશ્નો	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	પ્રારંભિક રાજાઓ

MS_ રાજપૂત યુગ

પ્રદાન કરેલી શૈક્ષણિક સહાયતાઓ: PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક રાજપૂત યુગના નવા અધ્યાય - પ્રકરણ ની શરૂઆત આ રીતે કરશે "ચાલો હવે રાજપૂતો વિશે શીખીએ, જેમણે આપણા દેશ ભારતના ઇતિહાસમાં, ખાસ કરીને ઉત્તર ભારતમાં, સાતમી સદીથી બારમી સદી સુધીના સમયગાળામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી હતી.

નવો યુગ

ભારત ના ઇતિહાસમાં ૭મી સદી ઈસવી થી ૧૨મી સદી ઈસવી વચ્ચે નો સમયગાળો 'રાજપૂત યુગ' કહેવાય છે.



Map - TNSSE text book Chapter Emergence of New Kingdoms in North India – page 119

- ઈ.સ. ૭મી સદીથી ૧૨મી સદી વચ્ચેના ૫૦૦ વર્ષોમાં, ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતમાં અનેક નવા વંશોનો ઉદય થયો.
- ઈ.સ. ૬૪૭માં હર્ષવર્ધન નાં મૃત્યુ પછી, ઈ.સ. ૭મી સદી થી રાજપૂતો સૌથી મહત્વપૂર્ણ અને શક્તિશાળી રાજકીય પરિબળ તરીકે ઉભરી આવ્યા; તેમનું વિશાળ રાજ્ય અનેક નાના અને મોટા રાજપૂત રાજ્યોમાં વિભાજિત થયું જે સમગ્ર મધ્ય અને ઉત્તર ભારતમાં ફેલાયેલું હતું.
- દક્ષિણ ભારતમાં પણ, પુલકેસિન બીજાનાં શાસનના અંત પછી, તેના અવશેષોમાંથી અનેક નાના સ્વતંત્ર રાજ્યોનો ઉદય થયો.
- તે સમયના મહત્વપૂર્ણ રાજવંશોમાં ગુર્જર-પ્રતિહાર, ચૌહાણ, સોલંકી, ઉત્તરમાં પરમાર, પૂર્વમાં બંગાળના પાલ અને દખ્ખણમાં ચાલુક્યો અને રાષ્ટ્રકૂટ રાજવંશોનો સમાવેશ થતો હતો.
- ઉદ્ભવેલા નવા રાજ્યોના શાસકોએ પોતાના સામ્રાજ્યને વિસ્તારવા માટે ભારે મહેનત કરી. ઉત્તર માં રાજપૂત પ્રતિહારોએ અને પૂર્વ માં પાલો ના નવા રાજ્યો એ એક એક શક્તિશાળી સત્તા તરીકે પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું.
- આ સમયગાળો રાજપૂત યુગ અથવા મધ્યયુગ તરીકે ઓળખાય છે.

Rajput warrior - <https://wellcomecollection.org/works/fkvamc5a>



રાજપૂત કોણ હતા?

‘રાજપૂત’ શબ્દ ‘રાજપુત્ર’ એટલે કે રાજા ના પુત્ર પરથી આવેલો છે. તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી સામંતશાહી પ્રણાલીમાં થી અનેક નવા રાજપૂત વંશો તેમના શાસકોથી અલગ થઈ સ્વતંત્ર બન્યાં અને નવા રાજ્યોની સ્થાપના કરી. સમય જતાં તેઓ ઉત્તર ભારતની સૌથી શક્તિશાળી તાકાત બનીને ઊભરી આવ્યાં.

- ભાટો અથવા ચારણ, જેઓ રાજસ્થાનના પરંપરાગત કવિઓ અને વાર્તાકારો હતા એમના મત અનુસાર, ચૌદમી સદીમાં રાજપૂતોની ૩૬ જાતિઓ (વંશો) હતી.
- રાજપૂતોએ હિંદુ પરંપરાઓ અને રિવાજોનું જતન કર્યું અને તેઓ જેને પવિત્ર માનતા હતા તેની રક્ષા માટે પ્રતિબદ્ધ રહ્યા.
- રાજપૂતો યુદ્ધના મેદાનમાં હિંમત અને અદમ્ય લડાઈની ભાવના જેવા અસાધારણ ગુણો માટે જાણીતા હતા, જેનો અર્થ એ થયો કે તેઓ યુદ્ધમાં ક્યારેય પીછેહઠ કરતા નહોતા. તેઓ માનનીય, શૂરવીર હતા અને હંમેશાં તેમને શરણાગતોનું આપનારાઓનું રક્ષણ કરતા હતા. તેઓ વચન તોડતા નહોતા અને પોતાનાં જીવનના ભોગે પણ તેનું પાલન કરતા હતા.
- રાજપૂત મહિલાઓ પણ પુરૂષો જેટલીજ બહાદુર અને હિંમતવાન હતી અને જરૂર પડતી ત્યારે યુદ્ધ ભૂમિ માં જવા માટે તૈયાર રહેતી. તેઓ અપમાન કરતા મૃત્યુને પસંદ કરતી. આવી ઘણી મહિલા ઓ શાસ્ત્રો માં શિક્ષિત હતી અને યુદ્ધ કૌશલ્ય માં પણ પ્રવિણ હતી.

રાજપૂતો એ લગભગ ૫૦૦ વર્ષ સુધી વિદેશી આક્રમણો સામે વીરતાપૂર્વક લડીને તેનો પ્રતિકાર કર્યો; તેઓ હિન્દુ-પ્રભુત્વ ધરાવતા ભારતના સંપૂર્ણ મુસ્લિમ કબજામાં અવરોધ સાબિત થયા.

રાજપૂતો એ હંમેશા ભારતના રાજકીય જીવનમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે. તેમની શૂરવીરતા અને બહાદુરીને લઈને વાર્તાઓ અને લોકકથાઓમાં જે પ્રસંગો છે, તે વિવિધ સદીઓથી સમગ્ર ભારત ના લોકોમાં રોમાંચ જગાવતા આવ્યા છે.

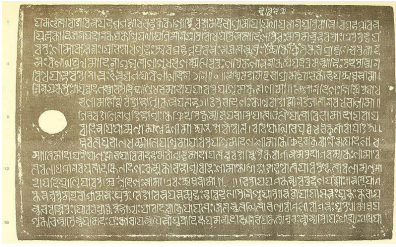
શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
--------------	------------------	-----------	---------------

7 મિનિટ	મુખ્ય લેખન	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસનવ્યવસ્થા પ્રારંભિક શાસકો નવા વંશોનો ઉદય
---------	------------	----------------------------	---

IA_શાસકના ગુણગાન

શાસકના ગુણગાન

- પથ્થરના શિલાલેખો, તાંબાના પતરાં અને તાડપત્રની હસ્તપ્રતો પર લખાણો એ કેટલીક રીતો છે, જેના દ્વારા પ્રાચીન શાસકો પોતાનો યશ ફેલાવતાં હતા.
- આવા શિલાલેખોમાં શાસકોની સિદ્ધિઓની પ્રશંસા કરવામાં આવતી હતી, ઘણીવાર તો તેમની સિદ્ધિઓને વધારીને રજૂ કરવામાં આવતી હતી. આવા લખાણો 'પ્રશસ્તિ' કહેવાતાં હતાં.
- તેવી એક પ્રશસ્તિ મધ્યપ્રદેશના ગ્વાલિયર શહેરમાં મળી આવી છે.
- સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલ આ પ્રશસ્તિ માં પ્રતિહાર વંશના શાસક નાગભટ્ટ ની વિજય ગાથા નું વિશિષ્ટ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે નીચે આપેલ છે:



હસ્તલિખિતપત્ર



શિલાલેખ



સ્તંભશિલાલેખ



સિક્કા

આંધ્ર, સૈંધવ (સિંધ), વિદર્ભ (મહારાષ્ટ્ર નો ભાગ) અને કલિંગ (ઓરિસ્સાનો ભાગ)ના રાજાઓ તેમની સામે હાર માની ગયા, ભલે તેઓ રાજકુમાર હતા...
તેમણે કનૌજના શાસક ચક્રાયુદ્ધને હરાવ્યો...
તેમણે વંગ (બંગાળનો ભાગ), અનર્ત (ગુજરાતનો ભાગ), માલવ (મધ્ય પ્રદેશનો ભાગ), કિરાટ (જંગલોમાં વસતા લોકો), તુરુષ્ક (તુર્કો), વત્સ અને મત્સ્ય (બંને ઉત્તર ભારતના રાજ્ય) ના રાજાઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો.

- એવી પ્રશસ્તિઓ બનાવડાવીને શાસકો પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીઓને પોતાની સિદ્ધિઓ બતાવવા માંગતા હતા.
- તેઓ પોતાના રાજ્યમાંલોકોનો આદર અને નિષ્ઠા પણમેળવવા ઇચ્છતા હતા.

Links for the images used in this asset:-

- Manuscript:
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bhagavata_Purana_\(Ancient_Stories_of_the_Lord\)_Manuscript_LACMA_M.88.134.4_\(1_of_2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bhagavata_Purana_(Ancient_Stories_of_the_Lord)_Manuscript_LACMA_M.88.134.4_(1_of_2).jpg)

Master Lesson Plan(MLP) - Social Studies - Rajput Age



- Plate Inscription: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kamauli_copper_plate_inscription_of_Vaidyadeva_plate_3_obverse.jpg
- Stone Pillar Inscription: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bhanugupta_Eran_stone_pillar_inscription.jpg
- Coins: <https://www.flickr.com/photos/70125105@N06/27831089293>

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
2 મિનિટ	રસપ્રદ માહિતી	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	પ્રારંભિક શાસકો

MS_ઉત્તર ભારતીય રાજ્યો

પ્રદાન કરેલી શૈક્ષણિક સહાયતાઓ: PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક આ પાઠની શરૂઆત આ રીતે કરી શકે છે: "ચાલો હવે ઉત્તર ભારતમાં શાસન કરનાર વિવિધ રાજપૂત રાજ્યો વિશે શીખીએ."

ઉત્તર ભારતના રાજ્યો



Image source: India map: SSSVV gallery (India map)

આઠમી સદીના મધ્ય સમયથી લઈને અગિયારમી સદી સુધી ઉત્તર ભારતમાં ગુર્જર-પ્રતિહાર રાજવંશનું વર્ચસ્વ હતું. રાષ્ટ્રકૂટો સામે થયેલા મોટા પરાજય પછી તેમની શક્તિ ઘટી ગઈ અને વંશની અંદર ઉત્તરાધિકારીના વિવાદને કારણે તેઓ વધુ નબળા બન્યા. આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈને ઘણા સામંત રાજ્યો સ્વતંત્ર થઈ ગયા.

ગુર્જર-પ્રતિહારોના પતન સાથે જે કેટલાક મહત્વપૂર્ણ રાજ્યોએ ખ્યાતિ મેળવી હતી, તે નીચે મુજબ છે:

- કનોજનું ગઢવાલ રાજ્ય
- બુંદેલખંડ (જેજાકભુક્તિ) ના ચંદેલ
- માળવાના પરમાર
- શાકંભરીના ચૌહાણ/ચાહમન
- અણહિલવાડના ચાલુક્ય (સોલંકી)
- ગુજરાતનાવાઘેલા
- દક્ષિણ રાજસ્થાનના ગોહિલ
- બંગાળના પાલ

કનોજ નું ગઢવાલ રાજ્ય

- ગઢવાલ રાજ્યના સ્થાપક ચંદ્રદેવ હતા.
- કનોજ સિવાય તેમણે કાશીને પણ બીજી રાજધાની બનાવી હતી.
- આ વંશના અન્ય શાસકોમાં મદનચંદ્ર અને ગોવિંદચંદ્રનો સમાવેશ થાય છે.
- આ વંશના સૌથી સાહસી અને મહાન શાસક ગોવિંદચંદ્ર હતા. તેણે માત્ર ગઝનીના મહમૂદના આક્રમણને પાછું વાળવામાં સફળતા મેળવી ન હતી, પરંતુ તેણે ઘણાં બૌદ્ધ વિહારોની મરામત પણ કરાવ્યું હોવાનું કહેવાય છે.

બુંદેલખંડના ચંદેલ

Image source: Khajuraho: <https://pixabay.com/photos/mahadev-1008-shivlinga-khajuraho-3880558/>-By RikkyLohia

ખજુરાહોમંદિર



- બુંદેલખંડના ચંદેલ બાદમાં જેજાકલુક્તિ કહેવાયા.
- આ વંશના મહત્વપૂર્ણ શાસકોમાં યશોવર્મા, કીર્તિવર્મા અને પરમહીરદેવ નો સમાવેશ થાય છે.
- ચંદેલોના મહત્વપૂર્ણ શહેરો ખજુરાહો, કાલિંજર અને મહોબા હતાં. ચંદેલો મહાન નિર્માતાઓ હતાં અને તેમણે બુંદેલખંડ વિસ્તારમાં અનેક મંદિરો અને તળાવો બાંધ્યા હતા. તેમનું સૌથી પ્રખ્યાત મંદિર ખજુરાહો મંદિર હતું, જે આગળ જઈને એક મહત્વપૂર્ણ તીર્થ સ્થળ બન્યું.

માલવાના પરમાર

- માલવા પ્રાચીન કાળ થી ઉજ્જૈન અથવા અવંતિ તરીકે જાણીતું હતું.
- માલવાના પરમાર વંશની સ્થાપના ૮૨૦ ઈસવીમાં કૃષ્ણરાજે કરી હતી.
- આ વંશના મહત્વપૂર્ણ શાસકો માં સીચક, મુંજ અને ભોજનો સમાવેશ થાય છે.
- રાજા ભોજ આ વંશના સૌથી મહત્વ પૂર્ણ શાસક હતા. તેઓ ઉત્તમ અને લોકપ્રિય શાસક હતા. તેમણે ધારાનગરી માં એક વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી હતી અને કહેવાય છે કે તેમણે ભોજપુર નામનું સુંદર શહેર બંધાવ્યું હતું, જે આજે ભોપાલ તરીકે ઓળખાય છે.

શાકંભરીના ચૌહાણનું રાજ્ય

- ચૌહાણ અથવા ચાહમનના રાજપૂત ક્ષત્રિયે ગુજરાત અને રાજસ્થાનના વિવિધ ભાગોમાં શાસન કર્યું હતું. તેમની એક શાખાએ શાકંભરી ખાતે (અજમેરના ઉત્તર તરફ, સાંભરતળાવ નજીક) શાસન કર્યું હતું.
- ચૌહાણ વંશના સ્થાપક વાસુદેવ હતા.
- આ વંશના રાજા અજયરાજે ૧૨મી સદીમાં શાસન કર્યું અને અજયમેરુ નામનું શહેર બાંધ્યું, જેને બાદમાં અજમેર કહેવામાં આવ્યું.
- ચૌહાણ વંશના અર્નોરાજના લગ્ન ગુજરાતના સોલંકી રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહની પુત્રી સાથે થયા હતા. અર્નોરાજ પછી તેના પુત્ર સોમેશ્વર ચૌહાણે રાજગાદી સંભાળી હતી..

- સોમેશ્વર બાદ તેના પુત્ર પૃથ્વીરાજ ત્રીજાનો (અથવા પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ) ઉત્તરાધિકારી તરીકે રાજ્યાભિષેક થયો. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ સૌથી પ્રખ્યાત રાજપૂત રાજાઓમાંના એક ગણાય છે, જેઓ મુસ્લિમ આક્રમણો સામે તેમની નિર્ભયતા અને વીરતા જાણીતાં છે.
- પૃથ્વીરાજ ચૌહાણે તરાઇના મેદાન (તરાઇન) પર શાહબુદ્દીન ઘોરી (જેને મહંમદ ઘોરી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે) સામે બે યુદ્ધો લડ્યા, જે ભારતના ઇતિહાસ માં મહત્વપૂર્ણ સીમાચીન્હરૂપ ગણાય છે. ૧૧૯૧ માં પ્રથમ તરાઇ ના યુદ્ધમાં પૃથ્વીરાજ ઘોરી ને હરાવ્યો હતો, પરંતુ ૧૧૯૨માં બીજાં તરાઇના યુદ્ધમાં ઘોરીએ પૃથ્વીરાજને હરાવ્યો.
- પૃથ્વીરાજની હાર સાથે ચૌહાણોનું શાસન સમાપ્ત થયું અને દિલ્હી ખાતે મુસ્લિમ શાસનનો આરંભ થયો.

ગુજરાતમાં રાજપૂત રાજ્યો

- ગુર્જર પ્રતિહાર વંશનું એક રાજ્ય હતું.
- ચાવડા રાજવંશની સ્થાપના ઈ.સ. ૭૫૬માં વનરાજ ચાવડાએ કરી હતી, જેને સરસ્વતી નદીના કાંઠે આવેલું નવું શહેર અણહિલવાડ પાટણ સ્થાપિત કરવાનો શ્રેય પણ આપવામાં આવે છે. અણહિલવાડ પાટણનું નામ તેમના બાળમિત્ર અણહિલ ભરવાડના નામ પરથી રાખવામાં આવ્યું હતું. સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છ (ભદ્રાવતી)માં ચાવડા વંશે શાસન કર્યું હતું, તેમજ વઢવાણ, દીવ, ઓખામંડળ અને પાટગઢ (લખપત) પર પણ તેમનું શાસન હતું.

ગુજરાતના સોલંકી (ચાલુક્ય) વંશ



Image source: Rani ki Vav: https://youtu.be/v8UDVB_JK68?t=134-Attribution: VST_SK

- સોલંકી શાસનકાળને રાજપૂત શાસનનો સુવર્ણ યુગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- આ વંશના મહત્વપૂર્ણ શાસકોમાં મૂળરાજ, ભીમદેવ પ્રથમ, સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાળ, ભીમદેવ દ્વિતીય અને અન્ય શાસકોનો સમાવેશ થાય છે..
- ગુજરાતના સોલંકી શાસનકાળ દરમિયાન રાજ્યમાં સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક સમૃદ્ધિ જોવા મળી હતી.
- સોલંકી શાસકો અને જુનાગઢના શાસક રા ખેંગાર વચ્ચે વૈવાહિક સંબંધ બંધાયો હતો, જેના અંતર્ગત રા ખેંગારની પુત્રી ઉદયમતીના લગ્ન સોલંકી રાજા ભીમદેવ પ્રથમ સાથે થયા હતા. રાણી ઉદયમતી દ્વારા બનેલ 'રાણીની વાવ' એક પ્રસિદ્ધ વાવ છે, જેનો હવે યુનેસ્કો વર્લ્ડ હેરીટેજની યાદીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે..
- સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતારાણી મીનળદેવી (મયણલ્લદેવી), એક સારા અને પરોપકારી સ્વભાવની રાણી હતા, જેમણે લોકો માટે કલ્યાણકારી કામો હાથ ધર્યાં, તેમને ન્યાય આપ્યો, સોમનાથ મંદિર પર લાદવામાં આવેલ યાત્રાળુ વેરો રદ કર્યો અને ધોળકા ખાતે માલવ તળાવનું નિર્માણ પણ કરાવ્યું.



- કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પાટણના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના શાસનકાળ દરમિયાન પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણગ્રંથ 'સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન' લખ્યું હતું. જ્યારે આ પવિત્ર પુસ્તક શહેરમાં હાથી પર લઈ જવામાં આવતું હતું ત્યારે રાજા પોતે લોકો સાથે પગપાળા ચાલ્યા હતા.
- તેમના અનુગામી રાજા કુમારપાળ પણ એક મહાન શાસક રહ્યા, જેમણે પ્રજાના કલ્યાણ માટે કામ કર્યું. હેમચંદ્રાચાર્યજીના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થઈને તેમણે પશુ હિંસા, જુગાર વગેરે પર પ્રતિબંધ મુક્યો અને અહિંસા અપનાવી. હેમચંદ્રાચાર્યજીએ તેમના જીવન પર આધારિત 'કુમારપળચરિત્ર' લખ્યું.
- અજયપાળ, આગામીશાસકહતાપરંતુ તેમના યુવાન પુત્ર મૂળરાજ દ્વિતીય વધુ પ્રસિદ્ધ થયા કારણ કે ઈ. સ. ૧૧૭૮માં ગુજરાત પર આક્રમણ કરનાર શિહાબુદ્દીન ઘોરીને પોતાના ભાઈ કીર્તિપાલ અને નાડોલના ચાહમન શાસક કેલ્હણની મદદથી હરાવ્યો હતો.

ગુજરાતના વાઘેલા શાસકો

- સોલંકીઓની શક્તિ ઓછી થતાં, તેમના વિશ્વાસુ દરબારીઓમાં થી આવેલા વાઘેલાઓ એ પોતાનું સ્વતંત્ર શાસન શરૂ કર્યું.
- સોલંકીઓને કરેલ સેવા બદલ, અણોરાજને વ્યાઘ્રપલ્લી (વાઘેલા) ગામ આપવામાં આવ્યું હતું. અણોરાજના વંશજ "વાઘેલા" તરીકે ઓળખાયા અને તેઓ પણ ચાલુક્યવંશના જ હતા.
- વાઘેલા વંશના મહત્વપૂર્ણ શાસકોમાં વિરધવલ, વીસળદેવ, અર્જુનદેવ અને સારંગદેવ જેવા સારા શાસકોનો સમાવેશ થાય છે.
- વીરધવલના કાર્યક્ષમ મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળ જેમની યુદ્ધભૂમિમાં કુશળતા એ ગુજરાત ને મુસ્લિમ ના આક્રમણો થી બચાવ્યું હતું.
- છેલ્લો શાસક કર્ણદેવ ૧૩૦૪ માં દિલ્હી સુલતાન સામે પરાજિત થયો હતો, જેના પરિણામે વાઘેલાવંશનો અંત આવ્યો અને ગુજરાતમાં મુસ્લિમ સલ્તનત સ્થાપિત થઈ.

ગુજરાતમાં મુસ્લિમ શાસન

- ગુજરાતમાં મુસ્લિમ શાસન સ્થાપિત થયા બાદ, દિલ્હીનાં સુલતાને ટૂંક સમયમાં વિવિધ પ્રાંતોમાં શાસન ચલાવવા માટે ગવર્નરો (નાઝિમ) અથવા સુબાઓની નિમણૂક કરી.
- ઝફર ખાન, જેણે ૧૪૦૭માં ગુજરાતની જવાબદારી સંભાળી હતી, તેણે પછી પોતાનું નામ બદલી મુઝફ્ફર શાહ રાખ્યું અને ગુજરાતનો સુલતાન બન્યો.
- આ સલ્તનત પર કુલ ૧૪ સુલતાનોએ શાસન કર્યું, જેમાં મહત્વપૂર્ણ સુલતાનોમાં અમદાવાદના સ્થાપક અને પાટનગર બનાવનાર અહમદશાહ, મહમૂદ બેગડો અને બહાદુરશાહનો સમાવેશ થાય છે.
- ૧૬મી સદીના અંતે ગુજરાતમાં મુગલ શાસનની સ્થાપનાથી આ સ્થાનિક સલ્તનતનો અંત આવી ગયો.

બંગાળના પાલ અને સેન

- બંગાળમાં ઓળખાતો પાલ રાજવંશ અથવા પાલવંશની સ્થાપના (ઈ.સ.૭૫૦-૭૭૦) ગોપાલે કરી હતી.
- પાલ બાદ સેન વંશનું શાસન શરૂ થયું, જેની સ્થાપના ઈ. સ. ૧૦૯૫માં થઈ હતી.
- સેન વંશના સૌથી પ્રસિદ્ધ શાસક વિજયસેન હતા.
- તેમના પછીના શાસક બલ્લાલ સેને 'દાનસાગર' અને 'અદ્ભુતસાગર' નામે બે ગ્રંથો લખ્યા હતા.

સંક્ષેપ :

રાજ્ય / વંશ	સ્થળ	શાસકો	મુખ્ય મુદ્દાઓ
-------------	------	-------	---------------



ગઢવાલ	કનોજ	<u>સ્થાપક</u> –ચંદ્રદેવ <u>સૌથી મહત્વપૂર્ણ શાસક</u> –ગોવિંદ ચંદ્ર	ચંદ્રદેવે કનોજ સિવાય કાશીને પણ રાજધાની બનાવેલ હતી.
		<u>અન્ય મહત્વપૂર્ણ શાસક</u> - મદનચંદ્ર	ગોવિંદ ચંદ્ર – સૌથી સાહસી અને મહાન શાસક, ગઝનીના મહમૂદના આક્રમણને પાછુ ખેંચ્યું, ઘણા બૌદ્ધ વિહારોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.
ચંદેલો	બુંદેલખંડ (પહેલા જજાકબુક્તિ કહેવાતું)	<u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો:</u> યશોવર્મા, કીર્તિવર્મા, પરમહિરદેવ (પરમાર)	- મહત્વપૂર્ણ રાજવંશ - મહાન નિર્માતા – બુંદેલખંડમાં અનેક મંદિર અને તળાવો બાંધ્યા; ખજુરાહોનું મંદિર – એક અત્યંત કલાત્મક કાર્ય અને પ્રસિદ્ધ તીર્થસ્થળ.
પરમાર વંશ	માળવા – ઉજ્જૈન અથવા અવંતિ)	<u>સ્થાપક:</u> કૃષ્ણરાજ (ઈ. સ.૮૨૦) <u>સૌથી મહત્વપૂર્ણ શાસક:</u> રાજા ભોજ <u>અન્ય શાસકો:</u> સીચક, મુંજ	રાજા ભોજ–સારા અને લોક પ્રિય શાસક, ધારાનગરીમાં મહાશાળા બાંધી, ભોપાલનું ભૂતપૂર્વ શહેર ભોજપુર સ્થાપ્યું.
ચૌહાણ (ચાહમાન)	શાકંભરી (અજમેરના ઉત્તર)	<u>સ્થાપક:</u> વાસુદેવ <u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો:</u> અજયરાજ, અણોરાજ (સોલંકી રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહની પુત્રી સાથે લગ્ન), સોમેશ્વર ચૌહાણ (અણોરાજનો પુત્ર) <u>સૌથી મહત્વપૂર્ણ શાસક:</u> પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ત્રીજો (સોમેશ્વરનો પુત્ર)	અજયરાજે અજયમેરુ નામનું શહેર સ્થાપ્યું (આજનું અજમેર) - પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ત્રીજો –ભારતીય ઇતિહાસના વીર પુરુષ - તરાઈના યુદ્ધમાં 1191માં ધોરીને હરાવ્યો, પરંતુ 1192માં ધોરી સામે હાર્યો. આ હાર બાદ દિલ્હી પર મુસ્લિમ શાસન શરૂ થયું
ચાવડા	ગુજરાત – અણહિલવાડ (સરસ્વતી નદીના કાંઠે સ્થિત)	<u>સ્થાપક</u> –વનરાજ ચાવડા, ઇ. સ. ૭૫૬માં	અણહિલવાડ પાટણનું નામ વનરાજ ચાવડાના બાળમિત્ર અણહિલ ભરવાડના નામ પરથી રાખવામાં આવ્યું હતું. ગુજરાતનો સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છનો વિસ્તાર ચાવડા વંશના શાસન હેઠળ હતો.



સોલંકી (ચાલુક્ય)	ગુજરાત-અણ હિલવાડ (હાલનું પાટણ)	<u>સ્થાપક</u> : મૂળરાજ <u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u> : ભીમદેવ પ્રથમ, સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાળ, ભીમદેવ દ્વિતીય	સોલંકી શાસન દરમિયાન ગુજરાત સમૃદ્ધ બન્યું. ભીમદેવ પ્રથમના પત્ની રાણી ઉદયમતીએ 'રાણીની વાવ' નામની પ્રસિદ્ધ વાવ બંધાવી હતી. (હવે યુનેસ્કો દ્વારા વિશ્વ ધરોહર સ્થળ)
			મીનળદેવી, સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા, યાત્રાળુ વેરો દૂર કરવાનું શ્રેય તેમને જાય છે અને તેમણે માલવ તળાવ પણ બંધાવ્યું હતું. કુમારપાળે આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યથી પ્રભાવિત થઈને અહિંસાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કડક પગલાં લીધા હતા.
વાઘેલા	ગુજરાત - વ્યાઘ્રપલ્લી (વાગેલ) ગામ	<u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u> : વીરધવલ, વિશળદેવ, અર્જુનદેવ, સારંગદેવ	રાજવંશનું નામ વ્યાઘ્રપલ્લી ગામ પરથી પાડવામાં આવ્યું હતું. વીરધવલના શાસન દરમિયાન ગુજરાતે મુસ્લિમ આક્રમણોનો સફળતાપૂર્વક સામનો કર્યો હતો. આખરે ઈ. સ. ૧૩૦૪ આસપાસ, છેલ્લો વાઘેલા શાસક કરણદેવના શાસન દરમિયાન દિલ્હી સલ્તનતની સ્થાપના થઈ.
પાલ (પાલવંશ)	બંગાળ	<u>સ્થાપક</u> : ગોપાલ (ઈ. સ. ૭૫૦ - ૭૭૦)	'પાલ' શબ્દ સ્થાપક અને તેના વંશજોના નામ પરથી આવેલ છે. પાલ શાસકોએ ૮મી સદીના મધ્ય ભાગમાં બંગાળ પર શાસન કર્યું હતું.
સેન	બંગાળ	<u>મહત્વપૂર્ણ શાસક</u> : વિજયસેન બલ્લાલસેન (વિજયસેનના પુત્ર)	સ્થાપના ઈ. સ. ૧૦૯૫ થઈ હતી બલ્લાલસેને 'દાનસાગર' અને 'અદ્ભૂતસાગર' નામના ગ્રંથો રચ્યા હતા



ગુજરાત સલ્તનત	ગુજરાત	<u>સ્થાપક</u>: મુઝફ્ફર શાહ (ઝફર ખાન) <u>અન્ય મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u>: અહમદ શાહ, મહમૂદ બેગડો, બહાદુર શાહ	દિલ્હીનાં સુલતાને ગુજરાતના શાસન માટે “નાઝિમ” (સૂબા) તરીકે ગવર્નરોની નિમણૂક કરી. રાજવંશમાં કુલ 14 સુલતાનોએ શાસન કર્યું. ઝફર ખાને પોતાનું નામ બદલીને મુઝફ્ફર શાહ રાખ્યું અને ૧૪૦૭માં પહેલો સુલતાન બન્યો. અહમદ શાહે પાટનગર અણહિલવાડ પાટણથી અમદાવાદ રાજધાની ખસેડી. ૧૬મી સદીમાં મુગલ શાસન શરૂ થવા સાથે ગુજરાત સલ્તનતનો અંત આવ્યો
---------------	--------	--	--

આથી, આપણે નિષ્કર્ષ કાઢી શકીએ કે રાજપૂત ફૂળો અને તેમની સંસ્કૃતિએ માત્ર મધ્યકાલીન ભારતમાં રાજકારણમાં પ્રભુત્વ જ પ્રાપ્ત કર્યું નહીં, પરંતુ આ સંસ્કૃતિએ આજના આધુનિક સમયમાં પણ વ્યાપક રીતે સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ બનાવવાનું ચાલુ રાખ્યું છે.

શીખવવાનો સમય	સંપત્તિનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
15 મિનિટ	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ	પ્રાચીન રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન વ્યવસ્થા નવા રાજવંશોનો ઉદય નવાં રાજ્યોનો ઉદય



SA_રાજપૂત રાજ્યો પર પ્રશ્નોત્તરી

અધ્યાપન સહાય પાઠવસ્તુઓ: કંઈ નહિ

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક પાઠની શરૂઆત આ રીતે કરી શકે છે –
“ચાલો હવે જોઈએ કે મધ્યકાલીન સમયમાં ઉત્તર ભારતમાં ઉદભવેલા રાજપૂત રાજ્યો વિશે આપણે કેટલું જાણીએ છે.”

ઉદ્દેશ્ય:

૭મી થી ૧૨મી સદી દરમિયાન ગુજરાતમાં રાજપૂતો અને તેમના રાજ્યો વિશેના જ્ઞાનનું મૂલ્યાંકન કરવું.

જરૂરી સાધનો:

પેન, પેન્સિલ, કાગળ અને વ્હાઇટબોર્ડ/બ્લેકબોર્ડ

પ્રવૃત્તિ માટેનું પરિપ્રેક્ષ્ય:

વર્ગખંડમાં જૂથગત પ્રવૃત્તિ

પ્રવૃત્તિનો પ્રકાર:

હેંગમેન પ્રવૃત્તિ (Hangman Activity)

પ્રવૃત્તિ ની તૈયારી:

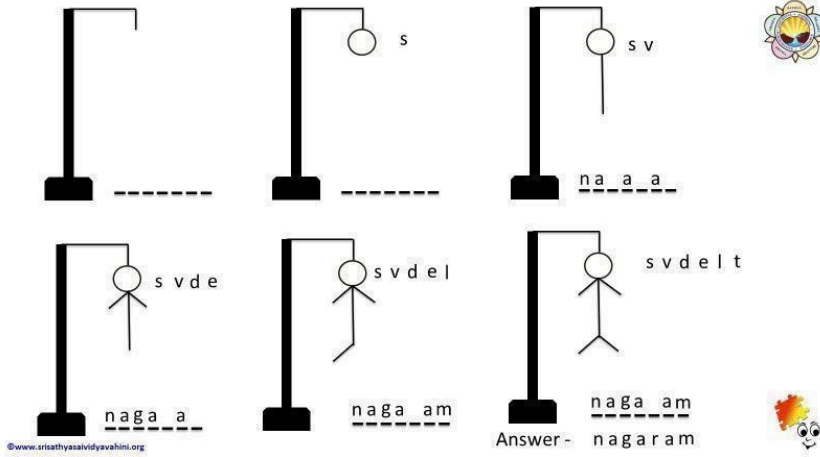
1. આખા વર્ગને બે ટીમ માં વિભાજિત કરવા માં આવશે (ધારીલો ટીમ **A** અને ટીમ **B**).
 2. બ્લેકબોર્ડ પર ૨ જૂથ ના સ્કોર્સ નોંધવા માટે એક સ્કોરર પસંદ કરવામાં આવશે.
 3. હેંગમેન પ્રવૃત્તિ
શિક્ષક અગાઉથી કાગળ ની કાપલી તૈયાર કરી શકે છે, દરેક કાપલી પર અનુમાન માટે એક શબ્દ લખેલો હશે, આ કાપલીઓ બંને ટીમમાં વહેંચવામાં આવશે.
 4. દરેક ટીમ માંથી વિદ્યાર્થીઓને વ્હાઇટબોર્ડ/બ્લેકબોર્ડ પર અંગ્રેજી અક્ષરો અથવા શબ્દ લખવાની તક આપવામાં આવશે.
- શિક્ષક ની ભૂમિકા:
પ્રવૃત્તિ શરૂ કરતા પહેલા શિક્ષક ૭ મી અને ૧૨મી સદી વચ્ચે ગુજરાતમાં અસ્તિત્વમાં રહેલા રાજપૂત રાજ્યો, તેઓ ક્યાં સ્થિત છે તે પ્રદેશો અને મહત્વપૂર્ણ રાજવંશોના મહત્વપૂર્ણ શાસકો વિશે ટૂંકમાં ઉલ્લેખ કરી શકે છે.
 - શિક્ષક હેંગમેન પ્રવૃત્તિનું સંચાલન કરશે.

પ્રક્રિયા:

1. શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને અગાઉ ઘોષિત કરેલ જૂથો અનુસાર બે ટીમોમાં બેસવાનુંકહેશે.
2. બંને ટીમો વારાફરતી વિરુદ્ધ ટીમ દ્વારા પસંદ કરાયેલ શબ્દનો અંદાજ લગાવશે.
3. શરૂઆત માટે, શિક્ષક પસંદ કરેલા શબ્દ સાથે કાગળનીકાપલીએક ટીમને (ધારી લો, ટીમ **A**) આપશે.

4. ટીમ A માં થી એક વિદ્યાર્થી બ્લેકબોર્ડ/વ્હાઇટબોર્ડ પાસે આવીને, વિરોધી ટીમ B દ્વારા અનુમાન કરેલ શબ્દના દરેક અક્ષર માટે એક ડેશ () દોરશે. બોર્ડ પર ફાંસી નો માચડો (gallows) પણ દોરવામાં આવશે.
5. ટીમ B એક સમયે એક અક્ષરનો અંદાજ લગાવે છે. જો ટીમ B દ્વારા અનુમાન કરાયેલ અક્ષર સાચો હોય, તો ટીમ Aનો વિદ્યાર્થી તે અક્ષરને બોર્ડ પર સંબંધિત ડેશ ઉપર લખે છે.
6. જો અનુમાન ખોટું હોય, તો ફાંસી ના માચડા (gallows) પર માથું દોરવામાં આવે છે અને ખોટો અક્ષર માચડાની પાસે લખવા માં આવે છે. દરેક ખોટા અનુમાન સાથે હેંગ મેન ના શરીરના ભાગો ઉમેરવામાં આવે છે-પહેલા માથું, પછી શરીર, પછી બંને હાથ અને છેલ્લે બંને પગ.

Image: PPT shapes



7. જોશબ્દ પહેલા પૂર્ણ થાય, તો ટીમ જીતે છે; પરંતુ જો હેંગમેન પહેલા પૂર્ણ થાય, તો ટીમ હારે છે.
8. પછી બંને ટીમો ભૂમિકા બદલે છે, અને હવે ટીમ B શબ્દ પસંદ કરે છે અને ટીમ A અનુમાન લગાવે છે.
9. બધા શબ્દો પૂરાં ન થાય ત્યાં સુધી રમત ચાલુ રહે છે

હેંગમેન પ્રવૃત્તિ પૂર્ણ થયા પછી, વિદ્યાર્થીઓને દરેક શબ્દ માટે એક પ્રશ્ન ઘડવાનું કહેવામાં આવે છે, જેમાં અનુમાન કરેલો શબ્દ જ ઉત્તર તરીકે હશે. આ કાર્ય વિદ્યાર્થીઓએ પોતપોતાની નોટબુકમાં વ્યક્તિગત રીતે કરવાનું રહેશે.

Hangman Activity

1. _ _ _ _ _

ઉત્તર: જજાક ભુક્તિ

સૂચિતપ્રશ્ન: બુંદેલખંડના ચંદેલ રાજવંશને કયા અન્યનામ થી પણ ઓળખવામાં આવે છે?

2. _ _ _ _ _

ઉત્તર: રાજપુત્ર

સૂચિતપ્રશ્ન: 'રાજપૂત' શબ્દનો અર્થ શું થાય છે?

3. _ _ _ _ _

ઉત્તર: ખજુરાહો

સૂચિતપ્રશ્ન: કયા પ્રસિદ્ધ મંદિર સમૂહ ચંદેલ શાસકો દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા હતા?



4. _ _ _ _ _

ઉત્તર : હર્ષવર્ધન

સૂચિત પ્રશ્ન: ઉત્તર ભારતમાં ૭મી સદીમાં કયા રાજાના મૃત્યુ પછી તેનું રાજ્ય ઘણા સ્વતંત્ર અને અર્ધસ્વતંત્ર રાજ્યોમાં વિભેદાઈ ગયું હતું?

5. _ _ _ _ _

ઉત્તર: ચન્દ્રદેવ

સૂચિત પ્રશ્ન: ગઢવાલ રાજ્યના સ્થાપક કોણ હતા?

6. _ _ _ _ _

ઉત્તર: અજયમેરુ

સૂચિત પ્રશ્ન: અજયરાજ રાજાએ કયુ શહેર બનાવ્યું હતું?

7. _ _ _ _

ઉત્તર: સાંભર

સૂચિત પ્રશ્ન: શાકંભરીકયા તળાવના કિનારે આવેલું છે?

8. _ _ _ _

ઉત્તર: સોલંકી

સૂચિત પ્રશ્ન: રાજપુતશાસનના સુવર્ણયુગની શરૂઆત કયાવંશના શાસન દરમિયાન થઈ હતી?

9. _ _ _ _ _

ઉત્તર: મિનળદેવી

સૂચિત પ્રશ્ન: કઈ પ્રખ્યાત રાજપુત રાણીએ સોમનાથમાં યાત્રાળુ વેરો રદ કર્યો હતો?

10. _ _ _ _ _

ઉત્તર: પાલવંશ

સૂચિત પ્રશ્ન: પાલ વંશના શાસકોના વંશને બીજું શું કહેવાય છે?

અવલોકન:

આખી કક્ષા હેન્ડામેન પ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેશે અને અનુસંધાન પ્રશ્નો ઘડતી વખતે પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે. આ રીતે તેઓ રાજપૂત રાજ્યો અને ઇતિહાસ સાથે સંકળાયેલા તથ્યોને વધુ સારી રીતે સમજશે.

નિષ્કર્ષ:

આ પ્રવૃત્તિથી આખી કક્ષામાં સહભાગિતા વધી જાય છે અને વિદ્યાર્થીઓ આનંદ સાથે ઇતિહાસ શીખે છે. તે શિક્ષણને રમૂજ અને સ્મૃતિપાત્ર બનાવે છે.

પૂર્વ સાવધાની:

કોઈ ખાસ સાવચેતી જરૂરી નથી.

મુશ્કેલી નિવારણ:

જો વિદ્યાર્થીઓ શબ્દ ઉકેલી ન શકે અથવા પ્રશ્ન ઘડી ન શકે, તો શિક્ષક તેમનેસંકેત આપી શકે અથવા ઉદાહરણથી માર્ગદર્શન આપી શકે છે.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
10 મિનિટ	સૂચવેલ પ્રવૃત્તિ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન વ્યવસ્થા, પ્રારંભિક શાસકો, નવા રાજવંશોનો ઉદય અને નવા રાજ્યોનો ઉદય

MS_દક્ષિણ ભારતીય રાજ્યો

શિક્ષણ સહાયક સાધનો: PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક આ પાઠની શરૂઆત આ રીતે કરી શકે છે:

“હવે આપણે દક્ષિણ ભારતમાં શાસન કરનારા વિવિધ રાજપૂત રાજ્યો વિશે જાણીશું”

દક્ષિણ ભારતીય રાજ્યો

નર્મદા નદીના દક્ષિણમાં આવેલા ઘણા નાના અને મોટા સ્વતંત્ર રાજ્યોનો ઉદય થયો. આ પૈકી સૌથી મહત્વપૂર્ણ ચાલુક્ય, રાષ્ટ્રકૂટ, પલ્લવ, ચોલ, પાંડ્ય અને ચેર રાજવંશો હતા.



Image source: Map - TNSSE text book Chapter Emergence of New Kingdoms in North India – page 119



ચાલુક્ય વંશ

- રાજા જયસિંહ આ વંશના પ્રથમ શાસક હતા..
- પુલકેશી-૧ એ રાજ્યને શક્તિશાળી અને સ્વતંત્ર બનાવ્યું અને ઇ.સ. ૫૪૦માં વાતાપી અથવા બાદામીને રાજધાની બનાવવામાં આવી. તેથી આ વંશને “વાતાપીના ચાલુક્યો” અથવા “બાદામીના ચાલુક્યો” કહેવામાં આવ્યા.
- આ વંશ ના મુખ્ય શાસકોમાં કીર્તિવર્મા, પુલકેશી-પ્રથમ અને પુલકેશી-બીજા નો સમાવેશ થાય છે.
- વિષ્ણુવર્ધને કૃષ્ણા અને ગોદાવરી નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશમાં આ વંશની બીજી શાખાની સ્થાપના કરી અને તેની રાજધાની વેંગી હતી. તેથી તેમને “વેંગીના ચાલુક્યો” તરીકે ઓળખવામાં આવ્યા.
- ચાલુક્ય વંશની ત્રીજી શાખા કલ્યાણી ખાતે સ્થાપવામાં આવી અને તેને “કલ્યાણીના ચાલુક્યો” તરીકે ઓળખવામાં આવ્યા.

રાષ્ટ્રકૂટ વંશ

- ચાલુક્યોની શક્તિ ઘટતા રાષ્ટ્રકૂટો એક પ્રમુખ શક્તિ તરીકે ઉભરી આવ્યા.
- આ વંશના પ્રથમ શાસક ઈન્દ્ર-પ્રથમહતા, જ્યારે તેમનો સૌથી શક્તિશાળી શાસક ગોવિંદ-ત્રીજોહતો.

ચાદવ વંશ

આ જ સમયગાળામાં દક્ષિણ ભારતના દખ્ખણમાં ચાદવોના બે વંશો ગુજરાતમાં પણ અસ્તિત્વમાં હતા:

- i. હોયસલ વંશ – ક્યારેક ચાદવો સાથે જોડાયેલા માનવામાં આવે છે. તેમનું રાજધાની સ્થાન દ્રારસમુદ્ર (દખ્ખણમાં) હતું.
- ii. ચાદવ વંશ – તેમની રાજધાની દેવગિરી, ગુજરાત માં હતી.

વરંગલના કાકતીય વંશ

કલ્યાણીના ચાલુક્યોની સત્તા પતન બાદ અને કનવા રાજ્યો ઉભા થયા. તેમાં એક હતું કાકતીય વંશ, જેનું રાજ્ય કૃષ્ણા અને કાવેરી નદીઓની વચ્ચેના વિસ્તારોમાં સ્થપાયું હતું અને તેમની રાજધાની હતી વરંગલ. આ વંશના મહત્વના શાસકોમાં ગણપતિ દેવા અને રાણી રુદ્રમ્મા દેવીના નામ નોંધપાત્ર છે.

પલ્લવ વંશ

કલ્યાણીના ચાલુક્યોના પતન બાદ જે રાજ્યો ઉદ્ભવ્યા તેમાં સૌથી શક્તિશાળી હતું પલ્લવ વંશ, જેના શાસકોની રાજધાની કાંચીપુરમ હતી.

- પલ્લવ વંશના સ્થાપક હતા બખ્ખદેવ.
- આ વંશના મહત્વના શાસકોમાં મહેન્દ્રવર્મા પ્રથમ, નરસિંહવર્મા પ્રથમ, અને નરસિંહવર્મા દ્વિતીયનો સમાવેશ થાય છે.

ચોલ વંશ

- મધ્યયુગ દરમિયાન તાંજોર, તિરૂપતિ અને પુદુકોટ્ટઈ પ્રદેશોમાં ચોલ શાસકોનું રાજ્ય સ્થાપિત થયું હતું, જેને ચોલ મંડલ કહેવામાં આવતું હતું અને તાંજોર તેની રાજધાની હતી.



- આ વંશના સૌથી શક્તિશાળી શાસકો હતા – રાજરાજ પ્રથમ, રાજેન્દ્ર ચોલ પ્રથમ અને રાજાધિરાજ પ્રથમ.

પાંડ્ય વંશ

- પાંડ્યો શક્તિશાળી હોવા છતાં નાનું રાજ્ય હતું, પરંતુ તેનો વાણિજ્યિક અને વેપાર ક્ષેત્રે વિશાળ વ્યાપ હતો. આ વંશના મહત્વના શાસકો માં નેદુન્જેલીયાન, સુંદરાપાંડ્ય અને વીરાપાંડ્યનો સમાવેશ થાય છે.

ચેર વંશ

- કેરળના ચેર વંશ પણ દક્ષિણ ભારતના પ્રાચીન રાજ્યોમાંનો એક હતો. આ વંશના પ્રથમ શાસક હતા અયન, પરંતુ સૌથી પ્રસિદ્ધ શાસક સેતુંગવન હતા.

સંક્ષેપ :

રાજ્ય / વંશ	સ્થળ	શાસકો	મુખ્ય મુદ્દાઓ
ચાલુક્ય વંશ	વાતાપી / બાદામી	<u>સ્થાપક</u> - જયસિંહ	પુલકેશી પ્રથમ,

	વેંગી કલ્યાણી	<u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u> – બાદામીના ચાલુક્ય: કીર્તિવર્મા પુલકેશી પ્રથમ પુલકેશી દ્વિતીય વેંગીના ચાલુક્ય: વિષ્ણુવર્ધન કલ્યાણીના ચાલુક્ય:	વાતાપી (બાદામી) ને રાજધાની તરીકે સ્થાપી હતી
રાષ્ટ્રકૂટ વંશ		<u>પ્રથમ શાસક</u> -ઈન્દ્ર પ્રથમ <u>મહત્વપૂર્ણ શાસક</u> ગોવિંદ ત્રીજો	-
કાકતીય વંશ	વરંગલ	<u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u> - ગણપતિ દેવા રાણી રુદ્રમ્મા દેવી	રાજ્ય – કૃષ્ણા અને કાવેરી નદીઓ વચ્ચેનો પ્રદેશ
પલ્લવ વંશ	કાંચીપુરમ	<u>સ્થાપક</u> - બખ્ષદેવ <u>મહત્વપૂર્ણ શાસકો</u> - મહેન્દ્રવર્મન પ્રથમ, નરસિંહવર્મન પ્રથમ અને નરસિંહવર્મન દ્વિતીય – પલ્લવ વંશના મહત્વના શાસકો	

ચોલ વંશ	તાંજોર (તંજાવૂર)	મહત્વપૂર્ણ શાસકો- રાજરાજ પ્રથમ, રાજેન્દ્ર ચોલ પ્રથમ, રાજાધિરાજ પ્રથમ	તાંજોર, તિરુચિરાપલ્લી અને પૂદુકોટ્ટઈ વિસ્તારે પર શાસન કર્યું.
પાંડ્ય વંશ	મદુરાઈ	મહત્વપૂર્ણ શાસકો - નેલ્લેલીયાન, સુંદરાપાંડ્ય, વીરાપાંડ્ય	વેપાર અને વાણિજ્ય પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ જ સક્રિય અને મહત્વપૂર્ણ
ચેરા	કેરાલા	સ્થાપક- અયન મહત્વપૂર્ણ શાસકો - સેતુંગવન	-

અંતમાં:

આ રીતે આપણે દક્ષિણ ભારતના મધ્યકાળ દરમિયાન વિવિધ રાજ્યો કે રાજવંશોનો ઉદય અને પતન જોયા.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
12 મિનિટ	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન દક્ષિણનાં રાજ્યોનાં શાસન દક્ષિણનાં રાજ્યોમાં સભાઓ નવા વંશોનો ઉદય નવાં રાજ્યોનો ઉદય

DD_પ્રાચીન પ્રદેશોના વર્તમાન નામો

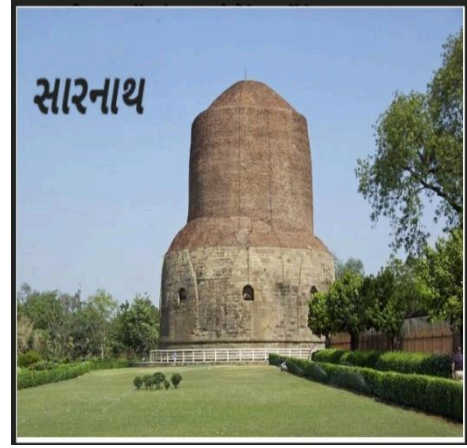
પ્રાચીન પ્રદેશોના વર્તમાન નામો

ગુર્જર-પ્રતિહારો દ્વારા શાસિત વર્તમાન રાજ્યો-



1. ઉત્તર મધ્ય પ્રદેશ અને પશ્ચિમ ઉત્તર પ્રદેશ.

2. આજના સમય નું ભારતીય રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશ તેના બાંધવગઢ અને કાન્હા જેવા રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો માટે જાણીતું છે. ખજુરાહોના પ્રાચીનમંદિરો અને કંડારિયા મહાદેવ મંદિર દર વર્ષે અનેક પ્રવાસીઓને આકર્ષે છે.



3. ભારતીય રાજ્ય ઉત્તર પ્રદેશ હવે એક આધુનિક વિકસિત શહેર નોંધડા ધરાવે છે, જ્યાં અનેક ઉદ્યોગો અને IT કંપનીઓ આવેલી છે. પ્રયાગરાજ ખાતે યોજાતો કુંભમેળો વિશ્વપ્રસિદ્ધ છે, જે લાખો લોકોનો ધાર્મિક મેળાવડો છે. સારનાથ, એક મહત્વપૂર્ણ બૌદ્ધ તીર્થસ્થળ પણ ઉત્તર પ્રદેશમાં આવેલું છે.

રાષ્ટ્રકૂટો દ્વારા શાસિત વર્તમાન રાજ્યો-



4. મહારાષ્ટ્ર, મધ્ય પ્રદેશનો મધ્યસ્થ ભાગ, આંધ્ર પ્રદેશ, તેલંગાણા અને કર્ણાટક;
5. મુંબઈ, ધમધમતું મહાનગર અને લોનાવલા, પંચગીની જેવા ઘણાં હિલ-સ્ટેશ નો આધુનિક મહારાષ્ટ્રના જાણીતા સ્થળો છે.

1. આંધ્રપ્રદેશ, તેલંગાણા અને કર્ણાટક – દક્ષિણ ભારતના આ રાજ્યો ભારતના માહિતી તકનીકી ઉદ્યોગને



ગૌરવપૂર્વક સમર્થન આપે છે. તેલંગાણાનું હૈદરાબાદ શહેર અને કર્ણાટકની બેંગલુરુ શહેર દુનિયાની મોટી IT બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓનું કેન્દ્ર છે.

પાલ રાજાઓ દ્વારા શાસિત વર્તમાન રાજ્યો-



- બંગાળ, બિહારના કેટલાક ભાગો અને ઉત્તરપૂર્વ ભારતના કેટલાક વિસ્તારો;
- આજે પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય ભારતના સાહિત્યજ્ઞ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર અને આધુનિક વિચારક સ્વામી વિવેકાનંદનું ઘર છે.
- બિહાર તેની સફળ ખેતી માટે જાણીતું છે. બૌદ્ધધર્મના મહત્વના પવિત્ર સ્થાનોમાંનું બોધિગયા બિહારમાં સ્થિત છે.
- ઉત્તર પૂર્વ ભારતીય રાજ્યો તેમની સંસ્કૃતિ, અનોખાં તહેવારો અને રમતો માટે જાણીતાં છે.

ચોલ વંશ દ્વારા શાસિત આજના સમયના રાજ્યો-



તમિલનાડુ અને આંધ્ર પ્રદેશના કેટલાક ભાગો;

આજના સમયમાં તમિલનાડુ તેની ગ્રામ્ય હસ્તકલા ઉદ્યોગ માટે તેમજ ચેન્નાઈ આધુનિક IT ઉદ્યોગ માટે પણ જાણીતું છે.

ચાહમન વંશ દ્વારા શાસિત આજના સમયના રાજ્યો-



પૂર્વ રાજસ્થાન, ગુજરાતના કેટલાક ભાગો, હરિયાણા અને દિલ્હી.

રાજસ્થાન રાજ્ય તેના પ્રસિદ્ધ કિલ્લાઓ, રાજપૂત શાસકોની બહાદુરી અને ભવ્ય મહેલોના કારણે જાણીતું છે, જેમાંથી ઘણા આજે હેરિટેજ હોટલો બની ગયા છે.

ગુજરાતનું નામ સાંભળતાં જ સફળ વેપાર કેન્દ્રો જેવાકે સુરત અને અમદાવાદ યાદ આવે છે. મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ પણ ગુજરાતમાં થયો હતો.

હરિયાણા ભારતનો ઘઉં પેદા કરતો મુખ્ય પ્રદેશ છે. તેની રાજધાની ચંદીગઢ એક સારી રીતે યોજના અનુસાર બનાવેલા આધુનિક શહેરનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.

ચાહમાનોની દિલ્હી હવે ભારતની રાજધાની બની ગઈ છે. નવી દિલ્હી ખાતે સંસદ ભવન, રાષ્ટ્રપતિ ભવન જેવી આધુનિક ઈમારતો જોવા મળે છે, જ્યારે જૂની દિલ્હીમાં લાલ કિલ્લો, જામા મસ્જિદ અને અનેક ઐતિહાસિક ઈમારતો છે.

Links for the images used in this asset:-

India map - SSSVV Gallery (Keyword: India Map)
<https://pixabay.com/photos/mahadev-1008-shivlinga-khajuraho-3880569/>
<https://www.flickr.com/photos/129501455@N02/17602267481/>
<https://www.needpix.com/photo/1119295/pune-india-waterfall-monsoon-lonavala>
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cyber_Towers_Madhapur_Hyderabad.jpg

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
5 મિનિટ	દૈનિક જીવન સાથે સંબંધ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન

MS_ શાસન અને વેપાર

શિક્ષણ સહાયક સાધનો : PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક શરૂઆતમાં કહી શકે છે:
 "ચાલો હવે જાણીએ કે આ રાજપૂત રાજ્યોમાં શાસન કેવી રીતે કરવામાં આવતું હતું, ત્યાં કયા પ્રકારની શાસન વ્યવસ્થાઓ હાજર હતી અને વેપાર-વાણિજ્ય વિશે પણ સમજીએ."

રાજપૂત યુગ દરમિયાન શાસન

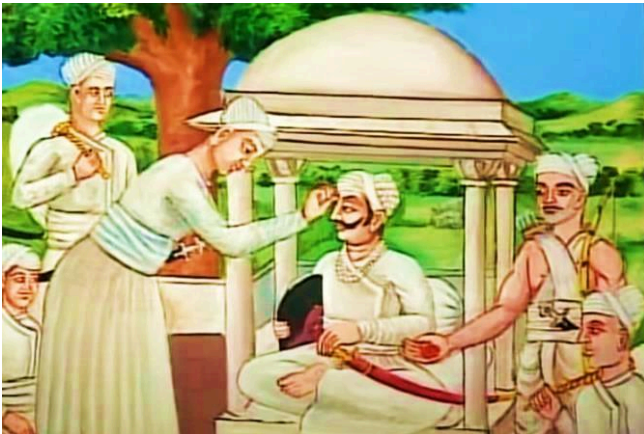


Image source: Crowning- <https://youtu.be/FeeP5pluzt4?t=386> (Maharana Prathap by Rakesh Will WAY)

રાજપૂત યુગ દરમિયાન, જોકે ઘણા નવા રાજવંશો ઉભરી આવ્યા, છતાં પણ રાજપૂત રાજ્યોમાં શાસન વ્યવસ્થામાં ખાસ કોઈ ફેરફાર થયો નહીં.

- રાજાશાહી વારસાગત હતી, પરંતુ રાજા પોતાના કોઈપણ પુત્રને વારસદાર અથવા યુવરાજ તરીકે પસંદ કરી શકતો હતો; મોટા પુત્રને તાજ વારસામાં મળતો ન હતો.

- કેટલીક વખત લોકો અથવા દરબારીઓ દ્વારા રાજાની પસંદગી કરવામાં આવતી. કાશ્મીરના રાજા યશસ્કરના ઉદાહરણથી જણાય છે કે બ્રાહ્મણોની સમિતિ દ્વારા એક સરળ અને વિદ્વાન વ્યક્તિને રાજા બનાવવામાં આવ્યો હતો.
- બે પ્રકારના મંત્રીઓ અસ્તિત્વમાં હતા - (1) અમાત્ય (2) સચિવ. બંને રાજાને નીતિ બનાવવામાં મદદ કરતા. અંતિમ નિર્ણય રાજાનો જ હતો.
- અમાત્ય નીતિઓ બનાવતા અને સંઘર્ષ કે સંધિની વાતચીત કરતા, જ્યારે સચિવો યુદ્ધ લડતા અને શાંતિ સ્થાપિત કરતા.
- અન્ય અધિકારીઓમાં મહાપ્રતિહાર અને દંડનાયકનો સમાવેશ થતો. નગરપાલિકાનાં પ્રમુખને નગરપતિ કહેવામાં આવતો.
- પ્રાચીન સમયમાં ગામોએ રાજકારણમાં ખૂબ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે. ગામોમાં ગ્રામ પંચાયત હતી, જે ગામનું શાસન તો કરતી જ હતી, પણ સાથે સાથે ન્યાય પણ આપતી હતી. ગામ પંચાયતના વડાને મુખી અથવા સરપંચ તરીકે ઓળખવામાં આવતા. જોકે, ન્યાય સંબંધિત બાબતોમાં અંતિમ અને સર્વોચ્ચ અધિકાર રાજાનો જ હતો.
- ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતમાં ગ્રામ પંચાયત અગત્યની શાસન વ્યવસ્થા હતી અને મોગલ યુગ સુધી તેનું મહત્વ યથાવત્ રહ્યું. તે આજના સમયમાં પણ મહત્વ ધરાવે છે.

વેપાર અને વ્યાપાર

- વેપાર અને વ્યવસાય સંબંધિત મુદ્દાઓ જેમકે કર વસૂલાત માટે અલગ વિભાગ હતો.
- આ વિભાગ વિદેશી વેપાર પર કર વસૂલવા, વેચાણ માટેના ઉત્પાદનોની કિંમતો નક્કી કરવા, રાજ્ય માટે જરૂરી વસ્તુઓની ખરીદી અને બજાર નીતિઓના નિયમન માટે જવાબદાર હતો.
- રાજ્યની મુખ્ય આવક જમીનથી મળતી આવક (જમીન મહેસૂલ) હતી, જમીનનાં ઉત્પાદનના છઠ્ઠા ભાગ (૬માં ભાગ) જેટલી નક્કી કરાઈ હતી, રાજપૂતયુગમાં આ જમીન કર ને 'ભાગ' તરીકે ઓળખવામાં આવતો. આ કર આજે પણ અલગરૂપે વસૂલવામાં આવે છે.
- અન્ય આવક નાં સ્ત્રોતો માં બંદરો, ચેકપોસ્ટો અને સિંચાઈ પર લેવાતા કરો સામેલ હતા.
- રાજપૂતયુગમાં વિદેશી વેપાર સામાન્ય રીતે ગુજરાતના સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) અને ભુગુ કચ્છ (ભરૂચ) બંદરો પર થી થતો હતો.

અંતે કહી શકાય કે આજે પણ કેટલીક શાસન નીતિઓ, ખાસ કરીને ગામડાઓમાં, રાજપૂત યુગને અનુસરી રહ્યા છે, જે મધ્યયુગીન ભારતના રાજપૂત શાસકોની દીર્ઘદ્રષ્ટિને દર્શાવે છે.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
૪ મિનિટ	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન નવા રાજ્યોનો ઉદ્ભવ

VC_કલ્યાણકારી પહેલોમાં લોકોની ભાગીદારી

ભલાઈના ઉપક્રમે લોકોની સહભાગિતા

બાળકો, આ પ્રકરણમાં તમે વિવિધ રાજાઓના વિજય અને તેમના રાજ્યના વિસ્તરણ વિશે અભ્યાસ કરી રહ્યા છો. એ પ્રાચીન શાસકો હોય કે આજના સમયમાં કામ કરતી શાસકીય વ્યવસ્થા – જનકલ્યાણ માટેના પ્રયાસો હંમેશાં પ્રાથમિકતા છે. પાણી બચાવવાના પ્રયત્નો એનું એક ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. દુનિયાએ જ્યારે હજી દુર્લભ સ્ત્રોત જેવા કે પાણી બચાવવાની જરૂરિયાતને સમજી પણ નહોતી, ત્યારે આપણા રાજાઓએ તેમની દૂરદર્શિતાથી લોકોના સહયોગથી આવાં કલ્યાણકારી

પગલાં લીધાં હતાં. નાગરિકોની આવી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગીદારી થાય ત્યારે પરિણામ હંમેશાં સારા જ આવે છે.



સાર્વજનિક મેદાન બનાવ્યું



વૃક્ષો રોપ્યા



ફૂઓ ખોદ્યા

વિદ્યાર્થીઓ, શું તમે આપણા દેશમાં એવા નાગરિક આંદોલનો વિશે સાંભળ્યું છે જે ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ અને અધિકારીઓને જનતાની ઈચ્છાઓ તરફ ધ્યાન આપવા માટે મજબૂર કરે છે? તેમના પૈકી કેટલાકના નામ જણાવો.

ઉદાહરણ તરીકે:

1. નાગરિકો વૃક્ષો કાપતા અટકાવવા માટે શાંતિપૂર્ણ રીતે જાગરણ અને રેલીમાં ભાગ લે છે, ખાસ કરીને જ્યારે પુલ બનાવવા માટે વૃક્ષો કાપવાના હોય.
2. વન્યજીવનથી ભરેલા સંવેદનશીલ જંગલ વિસ્તારમાંથી રસ્તાની બનાવટ રોકવી.
3. વૃક્ષો -આલિંગન ચિપકો આંદોલન, જેમાં લોકો વૃક્ષોને કપાતા અટકાવવા માટે તેમને લપટાઈ જતા હતા.
4. 'અઝલી ઇન્ડિયન્સ' - બેંગલુરુમાં ફ્લાયઓવર અને જાહેર સ્થળોને સુંદર બનાવવા માટે કાર્યરત લોકસમૂહ.





જો તમારા વિસ્તારમાં આવી કોઈ તક મળે, તો શું તમે આવા નાગરિક આંદોલનોમાં જોડાઈને રાષ્ટ્ર નિર્માણના કાર્યમાં સહભાગી બનશો?

શિક્ષક માટે નોંધ:

શિક્ષક ચર્ચા શરૂ કરે. તેઓ કેટલાક વિચારો આપી શકે:

- આસપાસની હાઉસિંગ સોસાયટીઓમાંથી જૂના અખબારો ભેગા કરો, તેમને વેચો અને સ્થાનિક અનાથાશ્રમને ટેકો આપો
- તમારા વિસ્તારમાં આવેલા પાણીના સ્ત્રોતો અને તળાવોની સફાઈ કરો
- વૃક્ષો વાવો
- સ્થાનિક બગીચાઓ અને રમત ના મેદાનોનું જતન કરો

Links for the images used in this asset:-

4. Ancient well- <https://pixabay.com/photos/step-well-unesco-heritage-site-hampi-286572/>
5. Stadium- <https://pixabay.com/photos/in-ancient-times-the-ancient-stadium-1063321/>
6. Planted trees- <https://www.maxpixel.net/Trail-Tree-Lined-Avenue-Spring-Trees-Away-Avenue-3433474>
7. Children- <https://pixabay.com/vectors/three-children-kids-male-female-2747268/>
8. Tree- <https://pixabay.com/vectors/tree-forest-trunk-nature-leaves-576847/>
9. Cleaning road- <https://pixabay.com/photos/children-young-people-clean-road-184729/>
10. Banner- <https://pixabay.com/vectors/signposts-directions-directional-40322/>

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	નૈતિકમૂલ્ય	ઉપમૂલ્ય
5 મિનિટ	મૂલ્ય આધારિત સામગ્રી	સચોટ ક્રિયા	દ્રઢ નિશ્ચય

MS વિદેશી આક્રમણો

શિક્ષણ સહાયક સાધનો : PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક અહીંથી પાઠ શરૂ કરી શકે છે:

"ચાલો હવે આપણે જાણીએ કે કેવી રીતે ભારતને અનેક વિદેશી આક્રમણોનો સામનો કરવો પડ્યો, જેના પરિણામે રાજકીય અસ્થિરતા સર્જાઈ અને ધીમે ધીમે ભારત મોટેભાગે ઇસ્લામિક શાસન હેઠળ આવી ગયું.

ભારત આક્રમણકારોને આકર્ષતું હતું

- વિદેશી આક્રમણો ભારત પર 8મી સદીથી 12મી સદીના સમયગાળા દરમિયાન થવા લાગ્યા.
- ઇસ્લામનો ઉદય મધ્ય પૂર્વના અરેબિયામાં થયો હતો, અને ભારતના ઉત્તર પશ્ચિમ ભાગે આવેલા વિસ્તારમાં મુસ્લિમ આક્રમણકારોએ અનેકવાર હુમલા કર્યા.
- મધ્યયુગીન સમયમાં ઇસ્લામે ભારતમાં પ્રથમ પગથિયું સિંધ પર કબજો કરવાથી મૂક્યું.
- ત્યાર બાદ અનેક શૂરવીર રાજાઓએ, જેમ કે ગંગા ઘાટી અને દક્ષિણના રાજાઓએ, ધૂસણખોરો સામે દ્રઢ પ્રતિકાર કર્યો જેના કારણે ઇસ્લામના પ્રસારને કેટલીક શતાબ્દીઓ સુધી અટકાવવામાં આવ્યો.
- પરંતુ 12મી સદીમાં મુસ્લિમ આક્રમણકારોએ ભારતમાં મોટાભાગના વિસ્તારો પર કબજો મેળવી લીધો – અને આ ઇસ્લામિક શાસન બ્રિટિશ શાસનના પ્રારંભ (19મી સદી) સુધી ચાલ્યું.

પ્રથમ ઇસ્લામી આક્રમણો

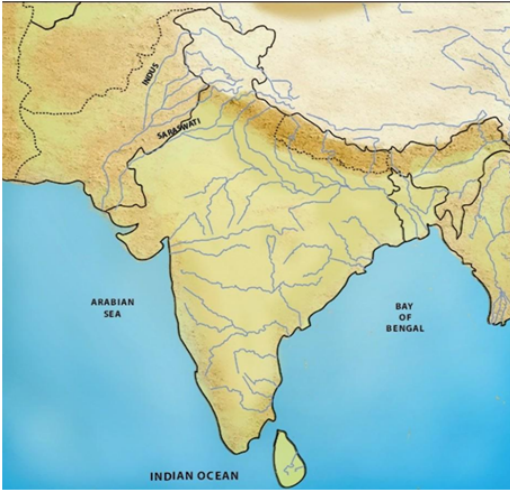


Image source: India map - SSSVV gallery (India map)

- મુહમ્મદ-ઇબ્ન-કાસિમે 8 મી સદી માં ભારત ના ઉત્તર પશ્ચિમી ભાગ થી સિંધ પર આક્રમણ કર્યું, કારણકે એમને આરબોની સત્તાને વિસ્તૃત કરવું હતું.
- અફઘાનિસ્તાનના ગઝની શહેરના સબુકતેગીને ઘણી વાર ઉત્તર-પશ્ચિમી માર્ગથી ભારત પર આક્રમણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ ભારતમાં ઇસ્લામિક શાસન સ્થાપિત કરવા માં સફળ થયો નહીં.
- ભારતની અઢળક ધનસંપત્તિએ ગઝનીના સુલતાન મહંમદને ઘણા વખત સુધી ભારત પર આક્રમણ કરવા માટે આકર્ષિત કર્યો. ઇ.સ. 1000થી 1026 દરમિયાન તેણે દરેક હુમલામાં લૂંટ ચલાવી અને વિશાળ ધનસંપત્તિ પોતાના દેશ લઈ ગયો.
- તે સમયના ભારતીય શાસકો એકતા દાખવી શક્યા નહીં અને ગઝનીની આક્રમણકાર સામે લડાઈ પણ નહીં આપી શક્યા. તેથી ઇ. સ. 1026માં મહંમદ ગઝનીએ ધનસંપત્તિ સોમનાથ મંદિરે હુમલો કર્યો અને ઘણું ધન લૂંટ્યું.
- મહંમદ ગઝનીના મૃત્યુ પછી ગઝનીમાં આંતરિક કલહ શરૂ થયા અને ગઝનીની સામ્રાજ્ય નબળું પડ્યું, પરંતુ ભારતીય શાસકો આ તકનો લાભ લઈ શક્યા નહીં અને પોતાનું ગુમાવેલું ધન પાછું મેળવવા માટે કોઈ સશક્ત પગલાં લઈ શક્યા નહીં.
- લગભગ 150 વર્ષ પછી, ભારતે ફરીથી ઉત્તર-પશ્ચિમમાંથી આક્રમણનો સામનો કર્યો. 12મી સદીના છેલ્લા ભાગમાં શહાબુદ્દીન ઘોરીએ ભારત પર આક્રમણ કર્યું. શરૂઆતમાં તેને ખાસ સફળતા મળી નહોતી. 1191માં પ્રથમ તરાઇની લડાઈમાં તેને રાજપૂત શાસક પૃથ્વીરાજ ચૌહાણે હરાવ્યો. પરંતુ 1192માં બીજી તરાઇની નિર્ણાયક લડાઈમાં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને હરાવવામાં શહાબુદ્દીન ઘોરી સફળ થયો.

રાજપૂતોની હાર, મુસ્લિમોનો વિજય

- તરાઈની બીજી લડાઈ બાદ રાજપૂતોની સર્વોચ્ચતા તૂટી ગઈ અને આખું ચૌહાણ રાજ્ય ધોરીના નિયંત્રણમાં આવી ગયું.
- મહંમદ ધોરીના મૃત્યુ પછી, તેના સેના પ્રમુખ ફત્તુબુદ્દીન એબેક ધોરીના પ્રદેશો પર કબજો જમાવ્યો. તેણે પોતાને સુલતાન ઘોષિત કરીને દિલ્હીમાં ગુલામ રાજવંશની સ્થાપના કરી, જે ભારતમાં ઇસ્લામિક શાસનની શરૂઆત હતી.

આ રીતે, આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મધ્યયુગ દરમિયાન ભારતમાં થયેલા પ્રારંભિક આક્રમણો મુખ્યત્વે ભારતની અતિશય સંપત્તિની લૂંટ માટે કરવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ બાદના આક્રમણો ભારતમાં વિદેશી શાસન સ્થાપવાના અને મજબૂત બનાવવાના કારણ બન્યાં, જેના પરિણામે મુઘલ શાસનનો પ્રભાવ વધ્યો અને ભારતના ઇતિહાસમાં મોટો ફેરફાર થયો.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
5 મિનિટ	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	પ્રારંભિક શાસકો, નવાવંશોનો ઉદય, નવા રાજ્યોનો ઉદભવ

QA_રાજપૂત યુગનું મૂલ્યાંકન કરો

શિક્ષણ સહાયક સાધનો : PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક પ્રશ્નો 1 થી 6 ના જવાબ PPTનો ઉપયોગ કરીને ચર્ચા શકે છે. પ્રશ્ન 7 વિષે વર્ગમાં ચર્ચા કરી શકાય અને તે ગૃહ કાર્ય તરીકે આપવો જોઈએ, જે શિક્ષક દ્વારા પછી સમીક્ષવામાં આવશે.

Q 1: આપેલ જોડકાં મેળવો

1.	રાજપૂત	a.	બુંદેલખંડના ચંદેલો
2.	કિષ્કરાજ	b.	દાનસાગર
3.	જેજાકભુક્તિ	c.	રાજપુત્ર
4.	બલ્લાલસેન	d.	અણહિલવાડ પાટણ
5.	અણહિલ ભરવાડ	e.	પરમાર વંશ
6.	વાતાપી	f.	વરંગલ
7.	કાકતીય	g.	અમાત્યો
8.	અમાત્ય	h.	પુલકેશીનીરાજધાની
		i.	રાષ્ટ્રકૂટો

ઉત્તર: 1 - c, 2 - e, 3 - a, 4 - b, 5 - d, 6 - h, 7 - f, 8 - g

પ્ર 2: ખાલી જગ્યા પૂરો:

a. બંગાળ પર _____ વંશે શાસન કર્યું હતું અને તેને _____ કહેવામાં આવતું હતું.
ઉત્તર: પાલ, પાલવંશ

b. રાજપૂત યુગના વિદેશી વેપાર માટેના બે બંદરો _____ અને _____ હતા.
ઉત્તર: સ્તંભતીર્થ, ભુગુકચ્છ

c. _____ અને _____ ચાદવ વંશના બે રાજ્ય હતાં.
ઉત્તર: દેવગિરિ, દ્વારસમુદ્ર

પ્ર.3 : સાચું કે ખોટું કહો અને ખોટા નિવેદનને યોગ્ય કરો:

a. પુલકેશી-૧ના મૃત્યુ પછી સ્વતંત્ર રાજપૂત રાજ્યો ઊભા થયા.
ઉત્તર: ખોટું. ઉત્તર ભારતમાં હર્ષવર્ધનના મૃત્યુ પછી સ્વતંત્ર રાજપૂત રાજ્યો ઊભા થયા.

b. ગોવિન્દ ચંદ્ર ચંદેલ વંશનો સૌથી મહાન રાજા હતો.
ઉત્તર: ખોટું. ગોવિન્દ ચંદ્ર ગઢવાલ વંશનો સૌથી મહાન રાજા હતો.

c. પ્રાચીન સમયમાં માલવા અવંતિ અથવા ઉજ્જૈન તરીકે ઓળખાતું હતું.
ઉત્તર: સાચું.

d. દિલ્હી અને અજમેર પાલ વંશના શાસન હેઠળના બે મહત્વના શહેરો હતા.
ઉત્તર: ખોટું. દિલ્હી અને અજમેર શહેરો ચાહમાન વંશના શાસન હેઠળ હતા.

e. ચોલ વંશે વર્તમાન મહારાષ્ટ્ર અને ગુજરાતના પ્રદેશો પર શાસન કર્યું હતું.
ઉત્તર: ખોટું. ચોલ વંશે વર્તમાન તામિલનાડુ અને આંધ્રપ્રદેશના કેટલાક ભાગો પર શાસન કર્યું હતું.

f. શાકંભરી અજમેરના ઉત્તર તરફ આવેલા સાંભર તળાવની નજીક આવેલું છે.
ઉત્તર: સાચું.

પ્ર ૪ .જુઓ અને ઓળખો.

1. શાસકની ઓળખ કરો.



Image source: King Bhajji: <https://youtu.be/cKr8x9yb8IM?t=295>-Ck Creative Corner

સૂચનો:

- પરમાર વંશના પ્રખર શાસક

- ભોપાલ શહેરની સ્થાપના કરી
જવાબ: રાજા ભોજ

2. સ્મારકને ઓળખો.



Image source: Rani ki Vav: https://youtu.be/v8UDVB_fK68?t=134 (Attribution: VST_SK)

સૂચનો:

- રાણી ઉદયમતી દ્વારા બાંધવામાં આવ્યું
- પાટણમાં આવેલું છે

ઉત્તર: રાણી કી વાવ

પ્રશ્ન ૫: પસંદ કરો

નીચે આપેલ યાદીમાંથી ઈ.સ. ૭મી સદીમાં ઊભા થયેલા નવા રાજ્યોનાં નામ પસંદ કરો.

- ચંદેલ (જેજકભુક્તિ)
- પરમાર
- વિજયનગર સામ્રાજ્ય
- બંગાળના પાલ
- ચૌહાણ
- ચોલ
- મુઘલ

ઉત્તર: ચંદેલ, પરમાર, બંગાળ ના પાલ, ચૌહાણ, ચોલા

પ્રશ્ન ૬: સંક્ષિપ્તમાં જવાબ આપો.

1. રાજપૂતોની મુખ્ય વિશેષતાઓ શું છે?

ઉત્તર:

- રાજપૂતો તેમની શૂરવીરતા અને યુદ્ધ ક્ષેત્રમાં લડાકુ સ્વભાવ માટે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ નિર્ભય અને સાવજ હતા, ક્યારેય પોતાના દુશ્મનો સામે નમતા ન હતા અને પોતાના વચનોને જીવની કિંમત પર પણ પાળતા હતા.
- રાજપૂત મહિલાઓ પણ પુરુષો જેટલી જ શૂરવીર અને હિંમતવાન હતી. જો જરૂરી હોય તો તેઓ પણ યુદ્ધમાં ઉતરી પડતી. તેઓ અપમાન કરતાં મૃત્યુ પસંદ કરતી હતી. ઘણી સ્ત્રીઓ શાસ્ત્રજ્ઞ હતી અને યુદ્ધકૌશલ્યમાં નિપુણ હતી.

2. દક્ષિણમાં એક મહત્વપૂર્ણ રાજવંશ પલ્લવ અંગે ટૂંકી નોંધ લખો.

ઉત્તર:

- પલ્લવ વંશના સ્થાપક બખ્ખાદેવ હતા.
- તેમના રાજ્યની રાજધાની કાંચીપુરમ હતી.
- આ વંશના મહત્વપૂર્ણ શાસકોમાં મહેન્દ્રવર્મન, નરસિંહવર્મન I અને નરસિંહવર્મન II નો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭: વિચારો અને જવાબ આપો

1. રાજપૂત સ્ત્રીઓ પણ શૂરવીરતા અને ધૈર્યથી પરિપૂર્ણ હતી. રાજપૂત ઇતિહાસમાંથી બે એવી મહાન સ્ત્રીઓ વિશે લખો.

(શિક્ષક માટે નોંધ: આ વિદ્યાર્થીઓ માટે ઘરકામ તરીકે આપી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓ શૂરવીર રાજપૂત સ્ત્રીઓની યાદી બનાવી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે રાણી પદ્મિની અને મીરાબાઈ – આ બે રાજપૂત કન્યાઓના નામ સૂચન તરીકે આપી શકાય છે. આ બંને રાજપૂત રાજકન્યાઓ પર ચર્ચા પણ કરી શકાય.)

સૂચિત જવાબો:

રાણી પદ્મિની (Rani Padmini)

- રાણી પદ્મિની અથવા પદ્માવતી તેમની સુંદરતા અને સાહસ માટે જાણીતી હતી.
- તે સિંહલ દેશની રાજકુમારી હતી અને પછી ચિત્તોડના રાજા રાવલ રત્નસિંહ સાથે લગ્ન કર્યા.
- ઈ.સ. 1303માં અલાઉદ્દીન ખિલજીએ ચિત્તોડ પર હુમલો કર્યો અને રાજાને પરાજિત કર્યો ત્યારે રાણી પદ્મિનીએ અનેક સ્ત્રીઓ સાથે મળી "જોહર" કર્યું (સ્વયં અગ્નિમાં વિલીન થવું), શત્રુના હાથમાં પકડાવા ને બદલે મરણ પસંદ કર્યું.
- રાણી પદ્મિની એક ખૂબ જ વીરાંગના હતી જેમણે આત્મગૌરવ માટે પ્રાણ ત્યાગ્યા.

મીરાબાઈ

- મીરાબાઈ એક પ્રસિદ્ધ ભક્તિ સંત હતી, જે ભગવાન કૃષ્ણ પ્રત્યે અખૂટ ભક્તિ માટે જાણીતી છે. તેઓને રાધાના અવતાર માનવામાં આવે છે.
- મીરાબાઈનો જન્મ રાજસ્થાનની એક રાજપૂત શાહી કુટુંબમાં થયો હતો. તેમનો વિવાહ મેવાડના યુવરાજ ભોજરાજ સાથે થયો હતો.
- મીરાબાઈએ સામાજિક અને કુટુંબીય બંધનોની પરવા કર્યા વગર કૃષ્ણ ભક્તિમાં પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું. પરિવારના વિરોધ અને સતાવા છતાં, તેઓ તેમની ભક્તિ પર અડગ રહ્યા.
- મીરાબાઈએ કૃષ્ણને પતિ રૂપે માનતા સુંદર ભજનો રચ્યા હતા. આજે પણ તેમનાં ભજનો સમગ્ર ભારતમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક ગવાતા રહે છે.

2. રાજપૂતોની વહીવટી નીતિઓનું વર્ણન કરો.

સૂચિત જવાબ: રાજપૂત યુગ દરમિયાન અનેક રાજવંશો હોવા છતાં રાજપૂત રાજ્યોમાં વહીવટ અપરિવર્તિત રહ્યો.

- રાજાશાહી વંશપરંપરાગત હતી, પરંતુ રાજા પોતાના પુત્રોમાંથી કોઈ એકને રાજકુમાર અથવા યુવરાજપદે નિયુક્ત કરી શકતા હતા.
- ક્યારેક રાજાઓની પસંદગી પ્રજાજનો અથવા દરબારીઓ દ્વારા પણ થઈ શકતી હતી. ઉદાહરણ તરીકે, કાશ્મીરના રાજા યશસ્કરની પસંદગી બ્રાહ્મણોએ કરી હતી.

- બે પ્રકારના મંત્રીઓ હતાં – 1) અમાત્ય, 2) સચિવ. બંને રાજાને નીતિ ઘડવામાં મદદ કરતા. અંતિમ નિર્ણય રાજાનો જ રહેતો.
- અમાત્ય નીતિ બનાવતા અને ચર્ચાઓમાં ભાગ લેતા, જ્યારે સચિવો યુદ્ધ લડતા અને શાંતિ સ્થાપિત કરતા.
- અન્ય અધિકારીઓમાં મહાપ્રતિહાર અને દંડનાયક સામેલ હતા. નગરપાલિકા પ્રમુખને નગરપતિ કહેવાતા.
- ગામમાં ગ્રામ પંચાયત હતી, જે માત્ર ગામોનું પ્રશાસન જ નહીં સંભાળતી પણ ન્યાય પણ આપતી. જોકે ન્યાય સંબંધિત અંતિમ અધિકાર રાજા પાસે જ હતો.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
20 મિનિટ	મૂલ્યાંકન માટેના પ્રશ્નો	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	પ્રદેશ અને સામ્રાજ્ય

MS_સારાંશ – રાજપૂત યુગ: નવા શાસકો અને રાજ્યો

શિક્ષણ સહાયક સાધનો : PPT

શિક્ષક માટે નોંધ: શિક્ષક મનનકર્તા નકશો દોરી શકે છે અથવા બ્લેકબોર્ડ પર સારાંશના મુખ્ય મુદ્દાઓ લખી શકે છે. શિક્ષક આ કૌશલ્યનો આવી રીતે પરિચય આપી શકે છે:

"ચાલો આપણે પ્રકરણમાં થી – રાજપૂત યુગ દરમિયાન મધ્યકાલીન ભારતમાં ઊભા થયેલા નવા રાજ્યો વિશે જે શીખ્યા તેની સમીક્ષા કરીએ"



Image source: <https://pixabay.com/vectors/silhouette-warrior-knight-3585658/>

આ પ્રકરણમાં આપણે નીચેના મુદ્દાઓની ચર્ચા કરી:

- હર્ષવર્ધનના મૃત્યુ પછી, ઈ.સ. 7મી સદીમાં નવા રાજ્યોનો ઉદય થયો.
- ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતમાં રાજપૂત રાજ્યો ઊભા થયા; ઉત્તર ભારતમાં રાજપૂતોના પ્રભાવને લીધે આ સમયગાળાને "રાજપૂત યુગ" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- રાજપૂતોના લક્ષણો: પુરુષો અને સ્ત્રીઓ બંનેમાં અદમ્ય શૌર્ય, બહાદુરી અને યુદ્ધશક્તિ.
- ગુજરાતમાં વિવિધ રાજવંશો: ગઢવાલ, ચંદેલ, પરમાર, ચાલુક્ય (અણહિલવાડ), સોલંકી, ચેદી અને ચૌહાણ (શાકંભરી); આ બધાએ રાજ કર્યું અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિ, વિકાસ અને સમૃદ્ધિમાં યોગદાન આપ્યું.
- દક્ષિણ ભારતમાં રાજપૂત યુગ દરમિયાન વિવિધ રાજવંશોનો ઉદય થયો જેમ કે – ચાલુક્ય, રાષ્ટ્રકૂટ, પલ્લવ, ચોલ, પાંડ્ય અને ચેરા.
- રાજપૂત રાજ્યોમાં સારી શાસન નીતિઓ અને વેપાર યોજનાબદ્ધ રીતે ચાલતો હતો.
- ઉત્તર-પશ્ચિમ ભારતમાં વિદેશી આક્રમણો થયા, અને રાજપૂતો દ્વારા ઇસ્લામિક આક્રમણકારોનો વિરોધ થયો, અને અંતે ઇસ્લામિક વિજય થયો.

આ રીતે, આપણે રાજપૂતોના ઉદય અને પતનને જોઈએ છીએ, જેમણે ભારતના ઇતિહાસમાં એક અવિસ્મરણીય છાપ છોડી છે.

શીખવવાનો સમય	સામગ્રીનો પ્રકાર	વિષયવસ્તુ	પેટાવિષયવસ્તુ
3 મિનિટ	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ	પ્રારંભિક રાજાઓ અને રાજ્યો	રાજ્યોમાં શાસન વ્યવસ્થા, પ્રારંભિક શાસકો, નવા રાજ્યોનો ઉદ્ભવ

મુખ્ય પાઠ યોજના

Seven Methodology for MLP

આ મુખ્યપાઠયોજનાનો હેતુ શું છે?	આમુખ્યપાઠયોજના (MLP) શ્રીસત્યસાઈવિદ્યાવાહિની (SSSVV) દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે, જે આપેલા બોર્ડ માટેના આખા અધ્યાયને આવરી લે છે. પાઠ પુસ્તકમાં આપેલા અધ્યાય માટેનો MLP નાના વિભાગોમાં વિભાજિત કરવા માં આવ્યો છે, જેને એસેટ્સ તરીકે ઓળખવા માં આવે છે. SSSVV પદ્ધતિ શાસ્ત્ર માં કોઈપણ અધ્યાય 7 પ્રકારના એસેટ્સનો ઉપયોગ કરીને શીખવવામાં આવે છે. વિવિધ એસેટ્સ મળીને અધ્યાયને સંપૂર્ણ બનાવે છે. આવશ્યકતા અનુસાર, દરેક એસેટને શીખવવા માટે ટેકનિકલ સાધનો – જેમ કે એનિમેટેડ પ્રેઝન્ટેશન, ઓડિયો, વીડિયો – તેમજ વર્કશીટ જેવી શૈક્ષણિક સામગ્રીનો આધાર આપવામાં આવે છે. MLP શિક્ષકની તૈયારી માટે છે, જ્યારે ટીચિંગ એઈડ્સ વર્ગખંડમાં ઉપયોગ માટે હોય છે.
તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો?	આ MLP દ્વારા તમે તમારા વર્ગ માટે માત્ર 3 સરળ પગલાંઓમાં તૈયારી કરી શકો છો: તમારું પાઠ્યપુસ્તક વાંચો. 2. એસેટ્સ (દસ્તાવેજ અને મલ્ટીમીડિયા) માં આપવામાં આવેલી માહિતીને ધ્યાનપૂર્વક જુવો. 3. તમારી શિક્ષણ નોંધો તૈયાર કરો. અભિનંદન! હવે તમે અધ્યાય શીખવાડવા માટે તૈયાર છો.
અવધિ	કૃપા કરીને દરેક એસેટ માટે આપેલી અવધિ નોંધો. બોર્ડ દ્વારા નિર્ધારિત સમય મર્યાદામાં અધ્યાય પૂર્ણ થાય તે માટે એસેટ્સનું આયોજન ખૂબ જ વિચારપૂર્વક કરવામાં આવ્યું છે. નોંધ: તૈયારી માટેનો સમય એસેટની અવધિમાં સમાવિષ્ટ નથી. શિક્ષણ માટેનો સમય શિક્ષણ સહાયક સાધનોની અવધિ પર આધાર રાખે છે અને MLP ની લંબાઈથી પ્રભાવિત થતો નથી.
મુખ્ય પાઠ્યક્રમ (MS) એસેટ શું છે?	મુખ્ય પાઠ્યક્રમ એસેટ અધ્યાયના મુખ્ય ખ્યાલોને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવા માટે આપેલ છે. પાઠ્યપુસ્તકમાં આપેલી માહિતી સરળ, સંકલિત અને સુવ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે જેથી વિષય વધુ સ્પષ્ટ બને. અતિરિક્તરૂપે, તમે કોઈ વીડિયોઓ, સ્મૃતિવર્ધક સૂત્ર (mnemonics) અથવા ગ્રાફિક સંગ્રહક (graphic organiser) પણ જોઈ શકો છો, જે ખ્યાલોને ઊંડી સમજણ મેળવવામાં મદદરૂપ થાય છે.
MS એસેટનો ઉપયોગ કરીને શીખવાડવાની રીત શું છે?	કૃપા કરીને ખ્યાલ વિકસાવવા માટે બ્લેકબોર્ડ, સ્લાઈડ્સ અને વિદ્યાર્થીઓ સાથેની પરસ્પર ક્રિયાનો ઉપયોગ કરો. આ રીતે શીખવાના વિવિધ માધ્યમો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને વધુ સ્પષ્ટતા અને રસ મળે છે.
જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરતા પ્રશ્નો (IQ) એસેટ શું છે?	જિજ્ઞાસાસભર પ્રશ્નો એસેટ પ્રશ્નોના ઉપયોગથી ઊંચા સ્તરના વિચાર વિમર્શને પ્રોત્સાહન આપે છે, જેમ કે "શા માટે", "શું થાય જો...", નવા દ્રષ્ટિકોણો, કારણ-પરિણામ સંબંધ વગેરે — જે વિદ્યાર્થીઓમાં જિજ્ઞાસા અને ઊંડાણપૂર્વકના વિચારોને ઊજાગર કરે છે.
IQ એસેટનો ઉપયોગ કરીને શીખવાડવાની રીત શું છે?	તમે વિદ્યાર્થીઓ સાથે જોડાણ સ્થાપિત કરવા માટે આ પ્રશ્નોનો ઉપયોગ કરી શકો છો. તેઓના વિચારો અને વિચારી શકવાની ક્ષમતા વિકસે તે માટે, તેમને વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી વિચારવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો. તમે અનેક જવાબોને સ્વીકારી શકો છો, અને સીધો જવાબ ન આપી, પહેલા "શા માટે એવું વિચાર્યું?" જેવા પ્રશ્નો પૂછો. આથી તેઓ વધુ ઊંડાણથી વિચારશે, અને પછી સૂચિત જવાબ કે ઇશારો આપી શકે.
રોજિંદી લાગણી સાથે જોડાણ (DD) એસેટ શું છે?	દૈનિક જીવનમાં ઉપયોગીતા (Day to Day Relevance): એ વિષયની વ્યવહારિક ઉપયોગિતા સમજવામાં વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરે છે, જેથી તેઓ ઊંડો રસ લે અને શીખવામાં ઊંડાણપૂર્વક જોડાય. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ કોઈ સંકલ્પનાને પોતાના આજુબાજુના પરિપ્રેક્ષ્ય સાથે જોડે છે, ત્યારે તેઓ તે વિષયને માત્ર પરીક્ષા માટે યાદ કરતા નથી, પરંતુ હકીકતમાં તેને સમજીને શીખે છે. આ રીતે શીખવું વધુ અર્થપૂર્ણ, રસપ્રદ અને યાદગાર બને છે.

Master Lesson Plan(MLP) - Social Studies - Rajput Age

રુચિકર વિગતો' (IA) એ શું છે? IA Asset નો ઉપયોગ કરીને શીખવવાની રીત શું છે?	રસપ્રદ માહિતીએ જિજ્ઞાસુ બાળકની જ્ઞાનભૂખ સંતોષવા અને શીખવામાં આનંદ લાવવા માટે રસપ્રદ હકીકતો કે નાના પ્રસંગોનો ઉપયોગ કરે છે. આ એક ટૂંકું અને ચપળ એસેટ છે જેનો ઉદ્દેશ મુખ્ય વિષય તરફ વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન ફરી વાળવાનો હોય છે.
રુચિકર વિગતો (IA Asset) નો ઉપયોગ કરીને શીખવવાની રીત શું છે?	તમે આ એસેટનો ઉપયોગ વિષય સાથે સંબંધિત રસપ્રદ માહિતી આપવા માટે કરી શકો છો, વધારે વિગતવાર ચર્ચા કર્યા વિના. તમે વિદ્યાર્થીઓને વધુ વાંચન માટે યોગ્ય પુસ્તકોની ભલામણ પણ કરી શકો છો.
સૂચિત પ્રવૃત્તિ' (SA) એ શું છે?	સૂચવેલી પ્રવૃત્તિ એસેટ શિક્ષકને હથેળી પર કરી શકાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાની તફસિલવાર પગલાવાર પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે. આ પ્રવૃત્તિઆધારિત અભ્યાસને પ્રોત્સાહન આપે છે.
SA Asset નો ઉપયોગ કરીને શીખવવાની રીત શું છે?	તમે આ એસેટનો ઉપયોગ તમારી કક્ષાને ઊર્જવાન બનાવવા માટે કરી શકો છો, જેમાં વિદ્યાર્થીઓ વિષય આધારિત સરળ અને મજેદાર પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શીખે છે. આ એસેટમાં ત્રણ તબક્કાઓનો સમાવેશ થાય છે - તૈયારી, પ્રવૃત્તિ અને અનુસરણ. તૈયારી અને અનુસરણ તબક્કાઓમાં તમે વિદ્યાર્થીઓને જોડીને સહકાર અને જવાબદારીનો ભાવ વિકસાવી શકો છો. તમે આ પ્રવૃત્તિ પ્રથમવાર જાતે અજમાવી લો જેથી આશય સ્પષ્ટ રહે અને તમારું સંચાલન વધુ સારું થાય. નોંધ: એસેટમાં આપેલી સમયસીમા મુખ્યત્વે પ્રવૃત્તિના ભાગ માટે હોય છે.
મૂલ્ય આધારિત સામગ્રી' (VC) એ શું છે?	મૂલ્ય આધારિત વિષયવસ્તુ એસેટ સર્વત્ર માનવ મૂલ્યો (જેમ કે સહાનુભૂતિ, સમાવેશ, કુદરત પ્રત્યે માન અને જવાબદાર વર્તન)ને પાઠ્યક્રમમાં સહજ રીતે સમાવે છે, કારણ કે "શિક્ષણનો અંતિમ લક્ષ્ય છે - પાત્રતા." આ પ્રકારની એસેટો વિદ્યાર્થીઓમાં સારા ગુણો વિકસાવે છે અને તેમને સંવેદનશીલ અને જવાબદાર નાગરિક બનાવવામાં મદદરૂપ થાય છે.
VC Asset નો ઉપયોગ કરીને શીખવવાની રીત શું છે?	તમે આ એસેટનો ઉપયોગ કરીને વિદ્યાર્થીઓ સાથે સંવાદ કરી શકો છો જેથી કરીને તેમના અંદરના મૂલ્યો બહાર આવી શકે અને વિષય/સંકલ્પનામાં છુપાયેલા સ્વભાવગત માનવ મૂલ્યો સાથે જોડાઈ શકે. આ એસેટમાં વિશિષ્ટ શિક્ષણ પદ્ધતિ અંગે સૂચનાઓ આપવામાં આવેલી છે, જેના આધારે શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને સકારાત્મક મૂલ્યો તરફ દોરી શકે છે..
આકલન માટે પ્રશ્નો' (QA) એ શું છે?	પ્રશ્નો દ્વારા મૂલ્યાંકન માટેનો એસેટ વિવિધ પ્રકારના શીખનાર વિદ્યાર્થીઓના શીખવાને ચકાસવા માટે ઇન્ટરેક્ટિવ રીત અપનાવે છે અને શિક્ષકને યોગ્ય પગલાં લેવા માટે પ્રતિસાદ આપે છે. આ પ્રશ્નો બ્લૂમની ટેક્સોનોમીના તમામ સ્તરોને અનુરૂપ હોય છે. 'અનુપ્રયોગ' સ્તર અને તેથી ઉપરના પ્રશ્નો વિદ્યાર્થીઓને તેમના શીખેલા વિષય પર વિચાર કરવા માટે પ્રેરિત કરે છે.
QA Asset નો ઉપયોગ કરીને શીખવવાની રીત શું છે?	તમે સ્લાઇડ્સનો અભ્યાસ કરીને તેના પ્રવાહને સમજી શકો છો અને ક્યારે જવાબ ક્લિક કરવો તે જાણી શકો છો (સ્લાઇડ્સમાં સૂચિત જવાબો સમાવિષ્ટ હોય છે). જ્યારે તમે વર્ગખંડમાં રજૂઆત કરો ત્યારે, તમે પહેલા પ્રશ્ન દર્શાવીને વિદ્યાર્થીઓમાંથી અનેક જવાબો મેળવી શકો, ત્યારબાદ જવાબ જાહેર કરો. કેટલાક પ્રસંગોમાં આ એસેટમાં વધારાના પ્રશ્નો અથવા વર્કશીટ શામેલ હોય શકે છે, જેને હોમવર્ક તરીકે આપી શકાય.

This digital material has been developed by the Sri Sathya Sai Vidya Vahini, a unit of Sri Sathya Sai Central Trust, Prasanthi Nilayam, as a collaborative offering in the service of our nation.